

Justyna Włodarczyk-Madejska

Zmiany w strukturze podejrzanych, osadzonych i skazanych w kontekście starzenia się społeczeństwa – analiza danych statystycznych

Changes in the structure of suspects, convicts and inmates in the context of aging society – analysis of statistical data

Abstract

The aim of the article is to analyse the changes in the structure of suspects, convicts and inmates in the context of aging society, based on statistical data: police, court and penitentiary, collected for two research projects carried out at the Institute of Justice in 2022. The article presents three main issues: the scale and dynamics of elder criminality, the type of crimes and misdemeanors committed by the elderly people, and the reaction to such behaviour. Conducting such analyzes seems to be important in the context of the aging population. Although elder people still account for a negligible percentage of suspects, convicts and inmates (about 5%), their share is increasing. It can be assumed that the current demographic situation will further support this growth. This article confirms the findings so far, that the crime of elderly people is different from crime in general. The reaction of law enforcement agencies and the judiciary to such behaviour is also different. The elderly people are visible among the perpetrators of misdemeanors, mainly theft and misappropriation of items of little value.

Keywords: *demographic changes, elderly people's criminality, suspects, convicts, inmates*

Dr Justyna Włodarczyk-Madejska, Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Polska, ORCID: 0000-0003-0734-6293, e-mail: wlodarczyk.madejska@gmail.com

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 5.10.2022 r.; data zaakceptowania do publikacji: 2.02.2023 r.

Streszczenie

Celem artykułu była analiza zmian w strukturze podejrzanych, osadzonych i skazanych w kontekście starzenia się społeczeństwa, na podstawie danych statystycznych: policyjnych, sądowych i penitencjarnych, zgromadzonych do dwóch projektów badawczych zrealizowanych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2022 r. W artykule zostały przedstawione trzy główne zagadnienia: skala i dynamika przestępczości osób starszych, rodzaj przestępstw i wykroczeń popełnianych przez osoby starsze oraz reakcja na takie zachowania. Prowadzenie analiz w tym zakresie wydaje się istotne w kontekście starzenia się społeczeństwa. Choć nadal osoby starsze stanowią znikomy odsetek podejrzanych, osadzonych i skazanych (jest to ok. 5%), to ich udział zwiększa się. Przypuszczać także można, że obecna sytuacja demograficzna będzie sprzyjała temu wzrostowi. Niniejszy artykuł potwierdza dotychczasowe ustalenia, mianowicie że przestępczość osób starszych różni się od przestępczości ogółem. Niejednakowa jest także reakcja organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na takie zachowania. Osoby starsze są też widoczne wśród sprawców wykroczeń, głównie kradzieży i przywłaszczeń przedmiotów o niewielkiej wartości.

Słowa kluczowe: zmiany demograficzne, przestępczość osób starszych, podejrzani, skazani, osadzeni

1. Wprowadzenie

Spółeczeństwa się starzeją – to fakt, z którym trudno dyskutować, i nie lada wyzwanie dla krajów na całym świecie. Określa się je mianem jednego z „największych wyzwań społecznych, gospodarczych i politycznych XXI wieku”¹. Pisze się wręcz o rewolucji długowieczności, podkreślając, że poszczególne kraje znajdują się na różnych jej etapach (wczesnym lub nieco bardziej zaawansowanym). Na chwilę obecną ponad 1/5 ludności 17 państw stanowią osoby starsze, a w dość odległej perspektywie, bowiem w 2100 r., taki udział seniorów będzie miał miejsce w 155 państwach, obejmujących większość ludności na całym świecie. O ile w 2019 r. 1 na 11 osób była w wieku 65 lat lub więcej, o tyle wedle szacunków dla 2050 r. będzie to już 1 na 6 osób².

Prognozy dla Polski są podobne, choć jeszcze mniej optymistyczne³. Przewiduje się, że proces starzenia się społeczeństwa naszego kraju będzie nie tylko gwałtowniejszy, ale też bardziej zaawansowany niż w większości państw europejskich, a to z uwagi m.in. na bardzo niską płodność oraz stałe wydłużanie się trwania życia postępujące od lat 80. i 90. XX w. Za czynniki te odpowiadają przede wszystkim trzy mechanizmy: polepszenie się kondycji zdrowotnej mieszkańców Polski po kryzysie zdrowotnym z lat 1965–1990; zmiana wzorca zakładania rodziny widoczna od okresu transformacji, a wiążąca się m.in. z mniejszą powszechnością i trwałością związków małżeńskich, późniejszym zawieraniem małżeństw oraz mniejszą płodnością; a także emigracja młodych ludzi⁴. Udział osób starszych w polskim społeczeństwie rośnie, a wzrost ten jest systematyczny. Na koniec 2020 r. odsetek osób w wieku 60 lat i więcej wyniósł blisko 26%. W 2030 r. ma się on zwiększyć do niemal 30%, a w 2050 r. – do ponad 40%⁵. Będzie to m.in. efekt osiągnięcia wieku emerytalnego przez roczniki urodzone w latach 70. i 80. XX w. (pokolenia „wyżu demograficznego”), ale i efekt niżu demograficznego, jaki miał miejsce w latach 90. XX w.⁶ Wśród polskich seniorów najlicniejsza jest grupa „najmłodszych z najstarszych” – między 60. a 64. rokiem życia (ponad 27%), najmniej liczna zaś – grupa osób powyżej 85 lat (8%)⁷.

Nie bez powodu analizuje się sytuację – społeczną, ekonomiczną czy mieszkaniową – osób starszych, jak również bada się wpływ zmian demograficznych na rynek pracy, gospodarkę, strukturę społeczną, relacje międzypokoleniowe,

¹ A. Fihel, *O demograficznym starzeniu*, [w:] *Starzenie się społeczeństwa a polityka fiskalna i migracyjna*, red. A. Fihel, Warszawa 2017, s. 11.

² *World Population Ageing 2019*, New York 2020, <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf> (dostęp: 30.08.2022 r.).

³ M. Anacka, *Przyszłość demograficzna Polski. Dlaczego potrzebne są nam nowe prognozy*, [w:] *Wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Polska dziś i jutro*, red. M. Okólski, Warszawa 2018, s. 314–315.

⁴ A. Fihel, *O demograficznym...*, s. 11, 20–21.

⁵ *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r.*, Warszawa–Białystok 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf (dostęp: 31.08.2022 r.).

⁶ A. Fihel, *O demograficznym...*, s. 22.

⁷ *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r.*, Warszawa–Białystok 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf (dostęp: 31.08.2022 r.), s. 13, 15.

opiekę i relacje opiekuńcze. W interesie państwa jest żywe zainteresowanie tą grupą populacji już teraz, bowiem szanse na długowieczność z zachowaniem zdrowia i sprawności, a tym samym być może większej aktywności i nieco innego stylu życia, mają nie tylko współczesne dzieci, ale również dorośli. Brak odpowiedniej polityki społecznej może natomiast prowadzić do szeregu negatywnych konsekwencji, jak np. ubóstwa czy wykluczenia społecznego, ale i złego stanu zdrowia oraz poczucia osamotnienia⁸. Grupa seniorów może się zmienić. Przypuszcza się, że w porównaniu z obecnymi seniorami nowe pokolenie będzie lepiej wykształcone i dłużej aktywne społecznie, także zawodowo. Generacja ta będzie posiadała lepsze umiejętności pracy z komputerem i wykorzystania internetu. Po stronie pracodawców spowoduje to konieczność dostosowania pracy do potrzeb seniorów – nie tylko technicznego zmodernizowania stanowisk pracy, ale również zarządzania pracą w ten sposób, by wykorzystać odpowiednio ich umiejętności i doświadczenie. Wyzwaniem z pewnością będzie także zapewnienie opieki seniorom. Obecnie opiekę taką pełnią głównie rodziny⁹.

Mimo że starość postrzega się jako pewien etap w życiu, osoby starsze nie tworzą jednolitej grupy, wręcz przeciwnie: uznaje się ją za grupę najbardziej wewnętrznie zróżnicowaną biograficznie¹⁰. Wymienia się wśród niej co najmniej trzy podgrupy: najstarszych starych (których młodość zbiegła się z wybuchem II wojny światowej), starszych starych (którzy doświadczyli traumy wojennej i których kolejne etapy życia przypadły na okres socjalistycznego systemu społeczno-ekonomicznego) oraz młodych starych (urodzonych po wojnie). Podgrupy te różnią nie tylko doświadczenia i uwarunkowania społeczno-kulturowe, lecz także poglądy, postawy, oczekiwania i aktywności¹¹.

Dzisiejszą starość cechuje także to, że z okresu „zbierania owoców” i korzystania z zasłużonej emerytury oraz odpoczynku stała się – jak każdy inny etap w życiu – okresem ciągłego uczenia się, zwykle samodzielnego, po to, by nadążyć za zmieniającym się światem, a tym samym zmniejszać ryzyko odizolowania i osamotnienia. Ta nauka wymaga czasami porzucenia dotychczasowych nawyków i zachowań¹². Konieczność niejednorodnego traktowania grupy osób starszych widoczna jest także w koncepcji Światowej Organizacji Zdrowia, która dzieli starość na trzy etapy: wczesną starość (między 60. a 74. rokiem życia), starość (między 75. a 89. rokiem życia) oraz późną starość (od 90. roku życia)¹³. Etapy te są również kluczowe dla aktywności przestępczej osób starszych – jej skali i rodzaju (o czym mowa dalej).

⁸ Z. Szarota, *Społeczno-demograficzne aspekty starzenia się społeczeństw*, [w:] *Starość. Między diagnozą a działaniem*, red. R.J. Kijak, Z. Szarota, Warszawa 2013, s. 12.

⁹ E. Jaźwińska, M. Kielkowska, *Konsekwencje społeczne starzenia*, [w:] *Wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Polska dziś i jutro*, red. M. Okólski, Warszawa 2018, s. 142–143.

¹⁰ A. Stopińska-Pająk, *Sąsiedzi u naszych drzwi – starość w perspektywie poruszanej mapy*, [w:] *W starzejącej się Europie... Konteksty sąsiedztwa i dialogu we współczesnym świecie*, red. A. Stopińska-Pająk, Z. Dacko-Pikiewicz, Warszawa 2018, s. 23–24.

¹¹ A. Stopińska-Pająk, *Sąsiedzi...*, [w:] *W starzejącej...*

¹² A. Stopińska-Pająk, *Sąsiedzi...*, [w:] *W starzejącej...*, s. 24–25.

¹³ *Men Ageing And Health Achieving health across the life span*, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66941/WHO_NMH_NPH_01.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 5.09.2022 r.).

Pomimo braku zgody co do granicy starości¹⁴ najczęściej przyjmuje się, że jest to 60. lub 65. rok życia¹⁵. Na potrzeby niniejszego artykułu za ustawą o osobach starszych z 11.09.2015 r.¹⁶ za osobę starszą uznałam tę, która ukończyła 60. rok życia.

Dość istotne w kontekście tych rozważań jest uwzględnienie również pandemii COVID-19 i jej skutków. Zgony w grupie osób w wieku 60 lat i więcej stanowiły blisko 90% zgonów na COVID-19¹⁷. Pandemia wymusiła przymusową izolację społeczną podyktowaną m.in. troską o zdrowie i życie osób szczególnie narażonych na ciężki przebieg choroby, w tym przede wszystkim osób starszych. Troska ta jednak poniosła za sobą szereg negatywnych konsekwencji. Badania przeprowadzone na początku 2021 r. na próbie 500 osób w wieku 60 lat i więcej, a zatem rok po wprowadzeniu pierwszego *lockdownu*, pokazały, że blisko 60% respondentów oceniło swoją kondycję psychiczną gorzej niż przed pandemią. Niemal tyle samo przyznało, że w związku z pandemią ograniczyło swoją aktywność fizyczną, która w przypadku osób starszych jest szczególnie istotna dla zachowania zdrowia, zwłaszcza że w czasie pandemii, a przede wszystkim w początkowym jej okresie, dostęp do opieki medycznej był utrudniony¹⁸. W wielu przypadkach nałożenie się na siebie tych dwóch czynników – braku aktywności fizycznej i braku odpowiedniej opieki medycznej – doprowadziło do pogorszenia się stanu zdrowia osób starszych. Nie bez znaczenia pozostaje także kwestia skutków społecznych. Blisko połowa badanych przyznała, że ograniczyła kontakty z innymi osobami i odczuwała z tego powodu dyskomfort¹⁹.

2. Starzejące się społeczeństwo a wymiar sprawiedliwości

Starzejące się społeczeństwo nie pozostaje bez wpływu na wymiar sprawiedliwości. Dlatego też i ten obszar spotkał się z licznym zainteresowaniem badaczy i badaczek²⁰. Jest on również przedmiotem analiz przeprowadzonych na potrzeby niniejszego artykułu, będącego efektem dwóch projektów badawczych zrealizowanych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2022 r., pt. „Wpływ zmian struktury demograficznej

¹⁴ C.J. Forsyth, R. Gramling, *Elderly Crime: Fact and Artifact*, [w:] *Older Offenders. Perspectives in Criminology and Criminal Justice*, red. B. McCarthy, R. Langworthy, New York 1988, s. 5–6.

¹⁵ H. Avieli, 'A sense of purpose': *Older prisoners' experiences of successful ageing behind bars*, „European Journal of Criminology” z 17.02.2021 r.; S. Grzesiak, *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013, s. 33; W. Wilbanks, *The Elderly Offender: Relative Frequency and Pattern of Offenses*, „The International Journal of Aging and Human Development” 1985/20(4).

¹⁶ Ustawa z 11.09.2015 r. o osobach starszych (Dz.U. z 2015 r. poz. 1705).

¹⁷ Główny Inspektorat Sanitarny, *Udział procentowy grup wiekowych w ogólnej liczbie zgonów z powodu COVID-19*, <https://www.gov.pl/web/gis/udzial-procentowy-grup-wiekowych-w-ogolnej-liczbie-zgonow-z-powodu-covid-19> (dostęp: 2.09.2022 r.).

¹⁸ *Jakość życia osób starszych w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19. Raport z badania*, <https://seniorhub.pl/wp-content/uploads/2021/04/Raport-Jakosc-zycia-osob-starszych-w-trakcie-pandemii-covid-19.pdf> (dostęp: 2.09.2022 r.), s. 12–13.

¹⁹ *Jakość życia osób starszych w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19. Raport z badania*, <https://seniorhub.pl/wp-content/uploads/2021/04/Raport-Jakosc-zycia-osob-starszych-w-trakcie-pandemii-covid-19.pdf> (dostęp: 2.09.2022 r.), s. 14.

²⁰ Por. choćby literaturę cytowaną w niniejszej publikacji.

Polski na zmianę struktury wieku podejrzanych i skazanych” oraz „Dynamika i skutki starzenia się populacji więźniów”. W artykule analizuję zmiany w strukturze podejrzanych, osadzonych i skazanych w kontekście starzenia się społeczeństwa. Zmian tych nie sposób analizować w oderwaniu od struktury przestępczości osób starszych i reakcji na nią. Jest to o tyle ważne, że dotychczas przeprowadzone analizy pokazują, że osoby starsze stają się coraz bardziej widoczne w statystykach policyjnych, sądowych i penitencjarnych, a to oznacza, że coraz częściej policja, sądy i zakłady karne mają do czynienia z seniorami.

Mimo dotychczasowych przekonań o związku wieku z przestępczością i spadku teje aktywności wraz z kolejnymi latami życia²¹ wysoce prawdopodobne wydaje się, że osoby starsze, żyjąc dłużej, będą też dłużej aktywne przestępczo. Zakłada się zresztą, że im więcej osób starszych jest w społeczeństwie, tym większa jest częstotliwość popełnianych przez nich przestępstw²². Można więc stwierdzić, że obecna sytuacja demograficzna nie tylko w Polsce, lecz także na świecie będzie sprzyjała przestępczości osób starszych. Dotyczy to zarówno tych, których kontakt z wymiarem sprawiedliwości w wieku starszym będzie jednorazowym incydentem, jak i tych, którzy osiągną starość w izolacji penitencjarnej (zostali skazani na długie kary pozbawienia wolności lub ich pobytu w zakładzie karnym będą przerywane jedynie krótkimi okresami pobytu na wolności)²³.

Przeprowadzone dotąd badania i analizy przekonują, że przestępczość osób starszych różni się od przestępczości ogółem. Przeważają wśród nich przestępstwa związane z alkoholem, głównie prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego²⁴, ale również inne przestępstwa z kategorii przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, m.in. wypadki komunikacyjne. Osoby starsze rzadziej niż młodsze są skazywane za przestępstwa przeciwko mieniu oraz przeciwko życiu i zdrowiu²⁵. Stąd też istotna wydaje się analiza nie tylko przestępczości ogółem, lecz także czynów ściśle związanych z ruchem drogowym – mianowicie wypadków i kolizji drogowych z udziałem osób starszych. Mając z kolei na względzie doniesienia z literatury, że około 80% czynów popełnianych przez osoby starsze stanowią wykroczenia²⁶, a w niektórych krajach dominują w tej grupie wiekowej osoby popełniające przestępstwa przeciwko wolności seksualnej²⁷, istotna wydaje się także

²¹ E.A. Fattah, V.F. Sacco, *Crime and Victimization of the Elderly*, New York 2012, s. 12.

²² M. Brogden, P. Nijhar, *Crime, abuse and the elderly*, Cullompton 2000, s. 125; D.J. Champion, *The Severity of Sentencing: Do Federal Judges Really Go Easier on Elderly Felon in Plea-Bargaining Negotiations Compared with Their Younger Counterparts?*, [w:] *Older Offenders. Perspectives in Criminology and Criminal Justice*, red. B. McCarthy, R. Langworthy, New York 1988, s. 143; S. Grzesiak, *Praca...*, s. 12.

²³ M.H. Hurley, *Aging in prison: the integration of research and practice*, Durham 2018, s. 19.

²⁴ C.J. Forsyth, R. Gramling, *Elderly...*, s. 6-7. Por. także: A. Świerczewska-Gąsiorowska, *Przestępczość osób starszych z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Warszawa 2022, s. 173.

²⁵ J. Włodarczyk-Madejska, *O przestępczości ludzi starszych*, [w:] *Po co nam kryminologia? Księga Jubileuszowa Profesora Ireny Rzeplińskiej*, red. W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski, Warszawa 2019, s. 202-204.

²⁶ W. Wilbanks, *The Elderly...*, s. 270, 277.

²⁷ *Ageing prison population – Justice Committee – House of Commons*, <https://publications.parliament.uk/pa/cm5801/cmselect/cmjust/304/30405.htm> (dostęp: 27.09.2021 r.). W Wielkiej Brytanii ok. 80% starszych osadzonych zostało skazanych za popełnienie przestępstwa na tle seksualnym.

analiza zarówno wykroczeń, jak i przestępstw seksualnych, których dopuszczają się osoby starsze. Zdarza się, że osoby starsze popełniają przestępstwa z nieostrożności. Najczęściej jednak, jak pokazują badania, przestępstwa te związane są z dwoma czynnikami: ubóstwem oraz alkoholem²⁸. Kolejnymi czynnikami, które mają znaczenie dla rodzaju popełnianych przestępstw, okazują się także wiek i płeć. Młodszy sprawcy (między 60. a 74. rokiem życia) najczęściej prowadzili pojazdy w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, starsi (między 75. a 90. rokiem życia) z kolei najczęściej byli sprawcami wypadków drogowych, powodowanych zwykle przez nieostrożność. Jazda pod wpływem alkoholu to domena mężczyzn, starsze kobiety zaś popełniają najczęściej przestępstwa przeciwko mieniu²⁹.

Starsi sprawcy różnią się od sprawców młodszych. Są specyficzną grupą pod wieloma względami, zarówno jeśli chodzi o rodzaj popełnianych przestępstw i wykroczeń, jak i kondycję zdrowotną, finansową i mieszkaniową. Inaczej kształtują się także potrzeby tej grupy sprawców³⁰. Badania pokazują, że osadzeni seniorzy są mniej problemowi, mniej chętni do angażowania się w różnego rodzaju zamieszki, chętniejsi do czerpania korzyści z oferty resocjalizacyjnej, ale także to często osoby z niższym poziomem inteligencji, rozwiedzione, uzależnione, mające za sobą inne skazania i pobyty w więzieniu³¹ oraz obciążone problemami ze zdrowiem i kondycją fizyczną³². Osadzeni seniorzy przeważnie mają wyuczony zawód. Z racji korzystania ze świadczeń emerytalno-rentowych częściej posiadają środki finansowe. Mają problemy z alkoholem i złą opinię środowiskową. Rzadziej pracują poza terenem jednostki. Jeśli już podejmują się prac, to o charakterze porządkowym, głównie w jednostce. Rzadziej sięgają do oferty związanej z nauką, sportem, biblioteką czy uczestniczą w podkulturze więziennej. Częściej z kolei korzystają z więziennej służby zdrowia. Powody otrzymania pomocy medycznej są inne niż u sprawców młodszych – najczęściej to wydanie leków, zmierzenie ciśnienia, przeprowadzenie badań, wystawienie skierowania do specjalisty lub na operację. U młodszych osadzonych potrzeby te wynikają głównie z przeziębień i problemów żołądkowych. Seniorzy rzadziej utrzymują kontakty z najbliższymi, bo rodzina się od nich odwróciła (z uwagi na popełniony czyn, m.in. przeciwko rodzinie lub przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, albo długoletni wyrok i zerwanie kontaktów) lub nie żyje. Częściej więc nie mają gdzie wrócić po zakończeniu kary, a tym samym częściej zmagają się

²⁸ J. Włodarczyk-Madejska, *Elder people's criminality. Analysing patterns of offending in Poland*, [w:] *Not Your Usual Suspect: Older Offenders of Violence and Abuse*, red. H. Bows, Bingley 2023.

²⁹ E.A. Fattah, V.F. Sacco, *Crime...*, s. 29; A.R. Meyers, *Drinking, Problem Drinking and Alcohol-Related Crime Among Older People*, [w:] *Elderly Criminals*, red. E.S. Newman, D.J. Newman, M.L. Gewirtz, Cambridge 1984, s. 60; J. Włodarczyk-Madejska, *Elder...*, [w:] *Not Your...*

³⁰ R.H. Aday, J.J. Krabill, *Older and Geriatric Offenders: Critical Issues for the 21st Century*, [w:] *Special needs offenders in correctional institutions*, red. L. Gideon, Los Angeles 2013, s. 208. Autorzy piszą m.in. o uświadomieniu sobie, że śmierć w więzieniu jest prawdopodobna. Poruszają też tematy związane z utratą zdolności podejmowania własnych decyzji na skutek demencji starczej, utratą rodziny.

³¹ Jak pokazują jednak polskie badania, częściej seniorzy są osobami, którzy nie posiadają wcześniejszych doświadczeń penitencjarnych. S. Grzesiak, *Praca...*, s. 148.

³² K.E. Gewerth, *Elderly Offenders: A Review of Previous Research*, [w:] *Older Offenders. Perspectives in Criminology and Criminal Justice*, red. B. McCarthy, R. Langworthy, New York 1988, s. 29.

z bezdomnością³³. Po wyjściu na wolność raczej nie szukają zatrudnienia, tylko opieki zdrowotnej i społecznej³⁴. Inaczej również postrzegają orzeczoną wobec siebie karę. Jest ona dla nich bardziej dolegliwa, głównie z uwagi na wiek i mniejszą sprawność fizyczną, aniżeli dla młodszych osadzonych³⁵. Różni się także praca podejmowana przez wychowawców względem osadzonych seniorów. Jest ona specyficzna – więcej trzeba tłumaczyć, wyjaśniać, powtarzać³⁶.

Zasadne wydają się zatem pytania co do konieczności odmiennego traktowania sprawców starszych, zwłaszcza tych, którzy zostali pozbawieni wolności – z uwagi m.in. na specyfikę tej grupy, jeśli chodzi o rodzaje popełnianych przestępstw, problemy w przystosowaniu się do życia więziennego, większe potrzeby w zapewnieniu im opieki medycznej i rehabilitacji³⁷. Problemy jednak pojawiają się już na wcześniejszych etapach postępowania z osobami starszymi, także z tymi, wobec których finalnie postępowanie zostało umorzone lub sąd orzekł inną karę niż bezwzględne pozbawienie wolności. Jak wynika z badania pilotażowego przeprowadzonego w Zakładzie Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk (dalej INP PAN) w 2020 r.³⁸, osoby starsze często uzasadniają popełniony przez siebie czyn swoim wiekiem i stanem zdrowia. U niektórych sędziów, co można stwierdzić na podstawie analizy uzasadnień sporządzonych w aktach spraw karnych, obok postawy neutralnej wobec wieku badanych pojawiły się także postawa pobłażliwości – z sugestią, że sam udział w postępowaniu będzie wystarczającą karą – i restrykcyjności – z oczekiwaniem większego poziomu moralności od tak dojrzałych ludzi.

Nad ewentualną potrzebą odmiennego sposobu reakcji na przestępczość osób starszych zastanawiano się już od lat 80. XX w. Choć wiele badań pokazuje, że sprawcy starsi są łagodniej traktowani aniżeli młodszy³⁹, to niektóre z nich sugerują, że bywa również zupełnie odwrotnie⁴⁰. Molly Fairchild James opracowała koncepcję wyróżniającą co najmniej cztery podejścia do osób starszych, które dopuściły się przestępstwa, a mianowicie: zaostrzenie odpowiedzialności z uwagi na posiadane przez osoby starsze doświadczenie, zmniejszenie odpowiedzialności z uwagi na proces starzenia się, niezdolność/brak odpowiedzialności z powodu infantylności oraz neutralność reakcji⁴¹. Wiek i związany z tym stan zdrowia okazywał się też

³³ S. Grzesiak, *Praca...*, s. 141, 143, 148, 151, 181, 188–189, 251, 286–287, 289, 306–307.

³⁴ S. Grzesiak, *Praca...*, s. 96.

³⁵ S. Grzesiak, *Praca...*, s. 171.

³⁶ S. Grzesiak, *Praca...*, s. 350–351.

³⁷ C.J. Forsyth, R. Gramling, *Elderly...*, [w:] *Older...*, s. 5; M. Stal, *Treatment of Older and Elderly Inmates Within Prisons*, „Journal of Correctional Health Care” 2013/19(1), <https://doi.org/10.1177/1078345812458245>.

³⁸ Badanie odbyło się w ramach projektu „Przestępczość osób starszych. Badanie pilotażowe prawomocnych skazań w wybranych okręgach sądowych”, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (nr rej 2019/03/X/H55/00231).

³⁹ Zob. C.R. Cutshall, K. Adams, *Responding to Older Offenders: Age Selectivity in the Processing of Shoplifters*, „Criminal Justice Review” 1983/8(2). Autorzy zbadali 745 spraw o kradzież sklepową. Wycofanie oskarżenia miało miejsce w stosunku do ponad 70% sprawców w wieku 50 lat i więcej, 55% w wieku 26–49 lat oraz 61% w wieku 17–25 lat.

⁴⁰ M. Brogden, P. Nijhar, *Crime...*, s. 139.

⁴¹ M. Brogden, P. Nijhar, *Crime...*, s. 140.

nie lada wyzwaniem dla obrońców reprezentujących osoby starsze. Pojawiały się również pytania o to, czy podeszły wiek może wyłączać odpowiedzialność karną. Jak zauważył Kenneth Gewerth, sytuacja ta musi podlegać każdorazowej ocenie, bowiem uznawanie ludzi starych, zależnych, potrzebujących pomocy mogłoby zbyt ich stygmatyzować, podobnie jak utworzenie specjalnych sądów dla osób starszych⁴². Pomysł taki zresztą pojawił się właśnie w latach 80. XX w. Przyświecała mu idea, by sędziowie rozpoznający sprawy w takich sądach posiadali wiedzę z zakresu geriatrii i gerontologii, wykazywali się większą cierpliwością i zrozumieniem oraz poświęcali więcej czasu sprawom w podeszłym wieku i ich sprawom, a tym samym mieli świadomość zmian zachodzących w organizmie człowieka na starość⁴³.

3. Metodologia

Przeprowadzone w niniejszym artykule analizy zostały przygotowane na podstawie dwóch źródeł danych. Pierwszym z nich były dane zastane w postaci statystyk policyjnych, sądowych oraz penitencjarnych, drugim zaś – wyniki badań sondażowych przeprowadzonych wśród dorosłych mieszkańców Polski.

O udostępnienie danych statystycznych zwróciłam się do kilku instytucji: Komendy Głównej Policji, Ministerstwa Sprawiedliwości, Krajowego Rejestru Karnego oraz Centralnego Zarządu Służby Więziennej, którym w tym miejscu uprzejmie dziękuję za życzliwość. Dane gromadziłam i analizowałam samodzielnie. Zakres wnioskowanych informacji był bardzo szeroki i z założenia miał umożliwić porównanie struktury podejrzanych, osadzonych i skazanych w wieku 60 lat i więcej z młodszymi osobami, w perspektywie lat 2010–2021. Porównanie takie nie zawsze okazywało się możliwe, z uwagi m.in. na brak odpowiednich danych w systemach poszczególnych instytucji z uwzględnieniem kryterium wieku, ograniczenia możliwości w wygenerowaniu takich danych w ogóle lub za wybrane lata, zmianę systemu danej instytucji, co wiązało się z pozyskaniem różnych zakresów danych z różnych lat. Wiele danych zatem nie udało się uzyskać. Te, które zostały udostępnione Instytutowi Wymiaru Sprawiedliwości, okazały się jednak nie tylko bardzo wartościowe, lecz także wystarczające do prowadzonych analiz.

Badania sondażowe z kolei zostały przeprowadzone na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w latach 2021–2022 na ogólnopolskich reprezentatywnych próbach 1000 dorosłych mieszkańców Polski w ramach dwóch projektów badawczych zrealizowanych przez badaczy z Sekcji Analiz Ekonomicznych Wymiaru Sprawiedliwości. Respondentów zapytano m.in. o to, czy osoby, które dopuściły się przestępstwa po 60. roku życia, powinny być traktowane w ten sam sposób co osoby młodsze, które popełniły przestępstwa tego samego rodzaju. Badanie z 2021 r. zostało zrealizowane przez firmę Indicator metodą CAWI, zaś badanie z 2022 r. przez

⁴² K.E. Gewerth, *Elderly...*, s. 26–27.

⁴³ C.J. Forsyth, R. Gramling, *Elderly...*, s. 4.

firmę Ipsos metodą CAPI⁴⁴. W obu badaniach próby zachowały reprezentatywność statystyczną ze względu na wiek i płeć respondenta.

Zgromadzony materiał miał dostarczyć wiedzy o tym, jak w wybranych latach (2010–2021) zmieniła się struktura podejrzanych, skazanych i osadzonych i czy można w niej zaobserwować trendy analogiczne dla danych demograficznych, mianowicie systematyczny wzrost udziału osób w wieku 60 lat w ogólnej liczbie ludności. Zagadnienie to było problemem podjętych analiz. Wzrost udziału osób w wieku 60 lat i więcej w latach 2010–2021 wyniósł 6 punktów procentowych (z 19,6% do 25,6%)⁴⁵.

Poza skalą i dynamiką interesowały mnie dwa kolejne zagadnienia: przestępczość osób starszych oraz reakcja na nią. W związku z tym postawiłam kilka pytań badawczych:

- 1) Jak w latach 2010–2021 zmieniła się struktura podejrzanych, skazanych i osadzonych?
- 2) Jaka była dynamika podejrzanych, skazanych i osadzonych w latach 2010–2021?
- 3) Czym różni się przestępczość osób starszych od przestępczości osób młodszych?
- 4) Jak w latach 2010–2021 zmienił się udział osób starszych jako sprawców kolizji i wypadków drogowych?
- 5) Jaka jest skala wykroczeń, w tym wykroczeń osób starszych, zarejestrowanych w rejestrze wykroczeń?
- 6) Jaka jest skala osób, w tym osób starszych, zarejestrowanych w Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym?
- 7) Jaka jest reakcja organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na przestępczość osób starszych?
- 8) Jak, według opinii społecznej, należałoby karać osoby, które dopuściły się przestępstw po 60. roku życia?

Dla zachowania czytelności wyniki przeprowadzonych analiz zostały przedstawione w trzech częściach: skala i dynamika przestępczości osób starszych, przestępczość osób starszych, reakcja na przestępczość osób starszych. W każdej z tych części odrębnie zostały omówione dane pozyskane od różnych instytucji i z różnych rejestrów.

Otrzymane dane nie zawsze dotyczyły grupy osób po 60. roku życia. Czasem była to grupa osób od 50. roku życia, czasem w wieku 61 lat i więcej – każdorazowo zostało to wyraźnie zasygnalizowane.

4. Skala i dynamika przestępczości osób starszych

Podejrzani

Analiza podejrzanych zgodnie z przyjętym kryterium wieku (a zatem 60 lat) była możliwa wyłącznie dla danych od 2013 r., z uwagi na zmianę systemu policyjnego – z obowiązującego do 2012 r. Policyjnego Systemu Statystyki Przestępczości

⁴⁴ Dobór próby do badania był losowo-kwotowy. Losowanie objęło 185 gmin w 200 wiązkach po 5 wywiadów. Punkty startowe zostały wylosowane dla każdej wiązki. Wywiady przeprowadzono z wiązki na wskazanej ulicy lub wsi, a w przypadku braku możliwości – w najbliższej lokalizacji od punktu startowego.

⁴⁵ *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r.*, https://stat.gov.pl/files/gtx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf (dostęp: 31.08.2022 r.), s. 13.

„TEMIDA” na obowiązujący do chwili obecnej Krajowy System Informacji Policji (KSIP). Zmiana systemu wiązała się ze zmianą zakresu gromadzonych danych, ale także z możliwością ich generowania ze względu na określone kryteria, w tym m.in. kryterium wieku. Z systemu TEMIDA możliwe było wygenerowanie danych jedynie o podejrzanych w wieku 50 lat i więcej, podczas gdy nowy system umożliwił uzyskanie takich danych dla grupy osób w wieku 60 lat i więcej. Biorąc pod uwagę, że w poprzednim systemie były rejestrowane także czyny karalne nieletnich oraz postępowania prowadzone przez prokuraturę, zarówno liczby podejrzanych, jak i podejrzanych w wieku 50 lat i więcej za lata 2010–2012 znacząco różniły się od tych prezentowanych w tabeli 1 dla lat 2013–2021, w związku z czym nie zostały uwzględnione w przedmiotowych analizach⁴⁶.

W latach 2013–2021 liczba podejrzanych w ogóle zmniejszyła się o 1/4 – z ponad 430 000 do nieco ponad 320 000. W okresie tym nastąpił także spadek podejrzanych w wieku 60 lat i więcej, przy czym spadek ten był 2-krotnie mniejszy (wyniósł 12%). Porównując podejrzanych ogółem i podejrzanych w wieku 60 lat i więcej, można zauważyć, że liczba starszych podejrzanych utrzymywała się na względnie stabilnym poziomie, oscylującym wokół 15 000–20 000 rocznie. W związku z tym zwiększył się także udział podejrzanych najstarszych wśród podejrzanych ogółem z 4,8% w 2013 r. do 5,7% w 2021 r. (por. tabela 1).

Tabela 1. Podejrzani ogółem oraz podejrzani w wieku 60 lat i więcej w latach 2013–2021

Rok	Ogółem	W wieku 60 lat i więcej	Udział osób w wieku 60 lat i więcej w ogólnej liczbie podejrzanych (w %)
2013	430 101	20 817	4,8
2014	363 616	15 952	4,4
2015	319 399	15 321	4,8
2016	312 423	16 742	5,4
2017	309 015	17 499	5,7
2018	336 886	17 947	5,3
2019	338 584	19 436	5,7
2020	310 684	18 019	5,8
2021	322 200	18 219	5,7
Wskaźnik dynamiki dla lat 2013–2021	74,91	87,52	×

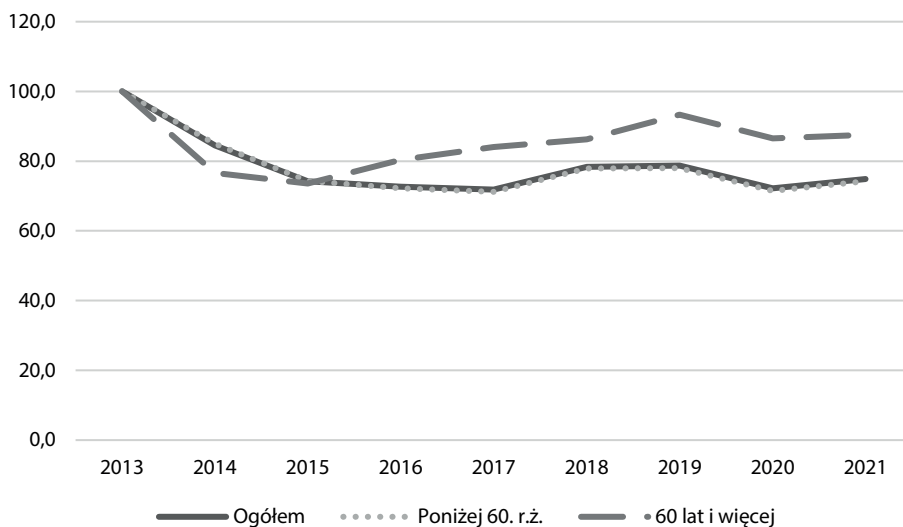
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

W 2021 r. było mniej podejrzanych niż w każdym poprzednim analizowanym roku. Dotyczy to zarówno podejrzanych ogółem, podejrzanych przed 60. rokiem

⁴⁶ Por. B. Gruszczyńska, M. Marczewski, A. Siemaszko, P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, *Atlas przestępczości w Polsce 6*, Warszawa 2021, s. 9.

życia, jak i podejrzanych po 60. roku życia. Spadek jest jednak zdecydowanie większy dla podejrzanych ogółem oraz podejrzanych młodszych, którzy nie ukończyli 60 lat. W grupie podejrzanych po 60. roku życia dynamika ta jest mniejsza (por. wykres 1).

Wykres 1. Dynamika podejrzanych w latach 2013–2021 (2013 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Podejrzani w wieku 60 lat i więcej to przede wszystkim mężczyźni. Ich udział wynosi ok. 90%. Nieco ponad 10% stanowią kobiety. Proporcje te od 2014 r. są raczej stałe (por. tabela 2).

Tabela 2. Podejrzani w wieku 60 lat i więcej według płci w latach 2013–2021

Rok	Ogółem	Kobiety		Mężczyźni	
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
2013	20 817	2087	10,0	18 730	90,0
2014	15 952	1968	12,3	13 984	87,7
2015	15 321	1817	11,9	13 504	88,1
2016	16 742	2145	12,8	14 597	87,2
2017	17 499	2349	13,4	15 150	86,6
2018	17 947	2387	13,3	15 560	86,7
2019	19 436	2617	13,5	16 819	86,5
2020	18 019	2348	13,0	15 671	87,0
2021	18 219	2343	12,9	15 876	87,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Dzięki danym przekazanych przez Biuro Wywiadu i Informacji Kryminalnych Komendy Głównej Policji za lata 2013–2021 możliwa była analiza liczby osób podejrzanych po 60. roku życia z uwzględnieniem grup wyróżnianych przez Światową Organizację Zdrowia, tj. 60–74 lata, 75–89 lat oraz 90 lat i więcej. Największy udział, bo powyżej 90%, wśród starszych podejrzanych ma grupa wiekowa 60–74 lata. Około 7% stanowią podejrzani w wieku 75–89 lat. Udział zaś podejrzanych najstarszych, powyżej 90. roku życia, jest znikomy i wynosi mniej niż 1% (por. tabela 3).

Tabela 3. Podejrzani w wieku 60 lat i więcej według grup wiekowych w latach 2013–2021

Rok	Ogółem	60–74 lata		75–89 lat		90 lat i więcej	
		n	%	n	%	n	%
2013	20 817	19 595	94,2	1 216	5,8	6	0,0
2014	15 952	14 908	93,5	1 027	6,4	17	0,1
2015	15 321	14 352	93,6	961	6,3	8	0,1
2016	16 742	15 553	92,9	1 175	7,0	14	0,1
2017	17 499	16 255	92,9	1 232	7,0	12	0,1
2018	17 947	16 686	93,0	1 246	6,9	15	0,1
2019	19 436	18 150	93,4	1 269	6,5	17	0,1
2020	18 019	16 848	93,6	1 162	6,4	9	0,0
2021	18 219	17 009	93,4	1 184	6,5	26	0,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Skazani

Analiza skazanych została przeprowadzona od 2010 do 2019 r. – ostatniego roku, za który dostępne są dane tego rodzaju. Jej wyniki pokazują, że liczba skazanych ogółem między 2010 a 2019 r. zmniejszyła się o 1/3. Zmniejszyła się również liczba skazanych w wieku 60 lat i więcej, przy czym – podobnie jak w przypadku podejrzanych – w odniesieniu do skazanych spadek liczby najstarszej grupy był mniejszy i to aż 3-krotnie. W latach 2010–2019 liczba najstarszych skazanych oscylowała w granicach 10 000–17 000, a udział tej grupy wśród ogółu skazanych wzrósł z 3,6% do 4,8% (por. tabela 4).

Tabela 4. Skazani ogółem oraz skazani w wieku 60 lat i więcej w latach 2010–2019

Rok	Ogółem	60 lat i więcej	Udział osób w wieku 60 lat i więcej w ogólnej liczbie skazanych (w %)
2010	432 891	15 640	3,6
2011	423 464	16 697	3,9
2012	408 107	17 306	4,2
2013	353 208	14 853	4,2
2014	295 353	11 684	4,0

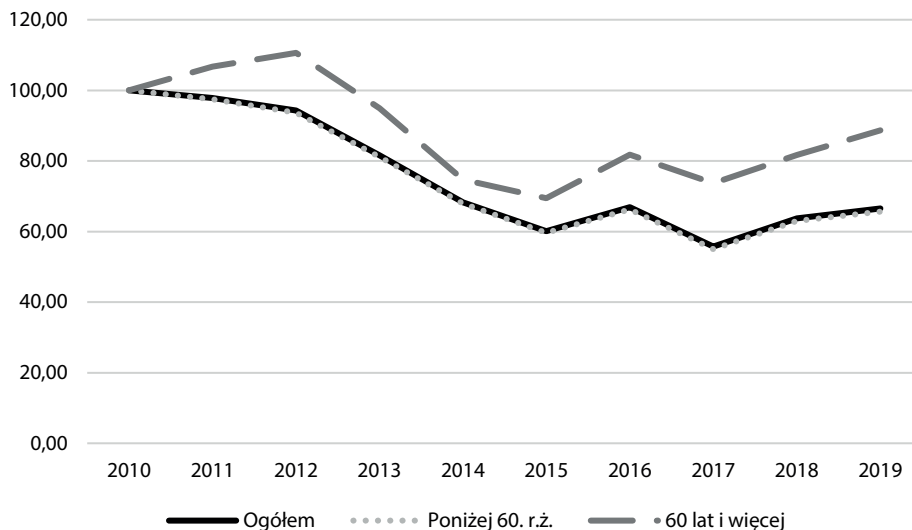
cd. tabeli 4

Rok	Ogółem	60 lat i więcej	Udział osób w wieku 60 lat i więcej w ogólnej liczbie skazanych (w %)
2015	260 034	10 854	4,2
2016	289 512	12 792	4,4
2017	241 436	11 524	4,8
2018	275 768	12 769	4,6
2019	287 978	13 862	4,8
Wskaźnik dynamiki w latach 2010–2019	66,52	88,63	×

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Rok 2010, wśród wszystkich analizowanych, cechuje się najwyższym poziomem liczby osób skazanych ogółem oraz skazanych poniżej 60. roku życia. W każdym kolejnym roku (z wyjątkiem 2016 oraz lat 2018–2019) widoczny jest spadek. Z kolei skazania grupy osób, które ukończyły 60. rok życia, w latach 2011–2012 miały wyższy poziom aniżeli w roku 2010. W kolejnych latach zauważyć można spadek tej liczby, choć zdecydowanie mniejszy niż w przypadku skazanych ogółem oraz skazanych młodszych (por. wykres 2).

Wykres 2. Dynamika skazanych w latach 2010–2019 (2010 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Struktura płci skazanych jest adekwatna do struktury płci podejrzanych – około 90% stanowią mężczyźni, 10% zaś kobiety. Proporcje te zarówno dla młodszych, jak i starszych skazanych wyglądają bardzo podobnie (por. tabela 5).

Tabela 5. Skazani według płci w latach 2010–2019⁴⁷

Rok	Poniżej 60. roku życia					60 lat i więcej				
	ogółem	mężczyźni		kobiety		ogółem	mężczyźni		kobiety	
		n	%	n	%		n	%		
2010	417 135	382 049	91,6	35 086	8,4	15 640	14 453	92,4	1 187	7,6
2011	406 695	372 770	91,7	33 925	8,3	16 697	15 408	92,3	1 289	7,7
2012	390 737	357 938	91,6	32 799	8,4	17 306	16 070	92,9	1 236	7,1
2013	338 284	307 324	90,8	30 960	9,2	14 853	13 585	91,5	1 268	8,5
2014	283 383	255 401	90,1	27 982	9,9	11 684	10 511	90,0	1 173	10,0
2015	248 773	223 109	89,7	25 664	10,3	10 854	9 735	89,7	1 119	10,3
2016	276 332	248 015	89,8	28 317	10,2	12 792	11 486	89,8	1 306	10,2
2017	229 601	204 517	89,1	25 084	10,9	11 524	10 259	89,0	1 265	11,0
2018	262 725	236 066	89,9	26 659	10,1	12 769	11 318	88,6	1 451	11,4
2019	273 847	245 475	89,6	28 372	10,4	13 862	12 345	89,1	1 517	10,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Osadzeni

Dane o osadzonych były dostępne za cały wnioskowany okres, a zatem 2010–2021. Pokazują one, że grupa osadzonych mających 61 lat i więcej zwiększa się. W 2010 r. liczyła ona nieco ponad 1800 osób, a w 2021 r. już ponad 3400. Dla porównania populacja osób młodszych – w wieku co najwyżej 60 lat – zmniejszyła się w latach 2010–2021 z blisko 78 500 do niespełna 68 000. Tym samym udział osadzonych najstarszych wśród osadzonych ogółem zwiększył się w analizowanym okresie z 2,3% do 4,8% (por. tabela 6).

Tabela 6. Tymczasowo aresztowani i skazani ogółem oraz w wieku 61 lat i więcej w latach 2010–2021

Rok	Ogółem	61 lat i więcej	Udział osób w wieku 61 lat i więcej w ogólnej liczbie osób (w %)
2010	80 256	1 829	2,3
2011	80 851	1 932	2,4
2012	83 666	2 198	2,6
2013	78 184	2 101	2,7
2014	76 363	2 295	3,0
2015	69 826	2 203	3,2
2016	70 475	2 567	3,6

⁴⁷ Dane nie zawsze sumują się do 100, bowiem czasem w statystyce sądowej wiek został zdefiniowany jako nieokreślony. Osoby, wobec których nie udało się określić wieku, nie zostały uwzględnione w tabeli 5. Dlatego też liczby podane w kolumnach „Ogółem” w tabelach 4 i 5 się różnią.

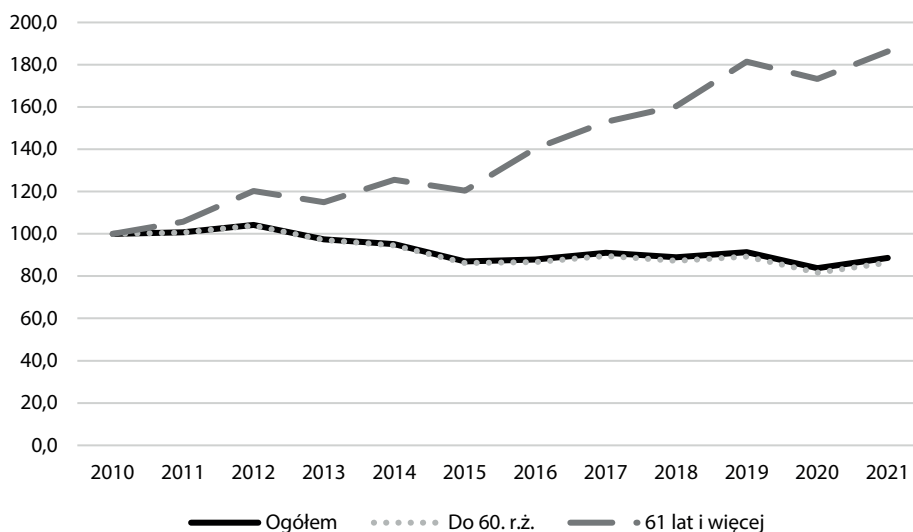
cd. tabeli 6

Rok	Ogółem	61 lat i więcej	Udział osób w wieku 61 lat i więcej w ogólnej liczbie osób (w %)
2017	73 008	2796	3,8
2018	71 403	2934	4,1
2019	73 331	3319	4,5
2020	67 179	3167	4,7
2021	71 139	3406	4,8
Wskaźnik dynamiki w latach 2010–2021	88,6	186,2	×

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

Analiza dynamiki populacji osadzonych pokazuje, że w 2021 r. populacja ta była o ok. 11% mniejsza niż w 2010 r. Podobnie wygląda dynamika osób osadzonych w wieku do 61. roku życia – spadek o 14% w latach 2010–2021. Zupełnie inaczej jest natomiast w przypadku osób osadzonych w wieku 61 lat i starszych. Na przestrzeni lat 2010–2021 populacja ta zwiększyła się niemal 2-krotnie (o blisko 90%) – por. wykres 3.

Wykres 3. Dynamika tymczasowo aresztowanych i skazanych w latach 2010–2021 (2010 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

Udział osadzonych kobiet i mężczyzn w każdej z grup (do 61. roku życia i starszej) kształtuje się na podobnym poziomie. Znakomitą większość (ok. 95%) stanowią mężczyźni, ale widoczny jest wzrost udziału kobiet (por. tabela 7).

Tabela 7. Tymczasowo aresztowani i skazani według płci w latach 2010–2021

Rok	Poniżej 61. roku życia					61 lat i więcej				
	ogółem	kobiety		mężczyźni		ogółem	kobiety		mężczyźni	
		n	%	n	%		n	%	n	%
2010	78 427	2508	3,2	75 919	96,8	1829	59	3,2	1770	96,8
2011	78 919	2437	3,1	76 482	96,9	1932	65	3,4	1867	96,6
2012	81 468	2578	3,2	78 890	96,8	2198	93	4,2	2105	95,8
2013	76 083	2502	3,3	73 581	96,7	2101	86	4,1	2015	95,9
2014	74 068	2381	3,2	71 687	96,8	2295	77	3,4	2218	96,6
2015	67 623	2229	3,3	65 394	96,7	2203	88	4,0	2115	96,0
2016	67 908	2382	3,5	65 526	96,5	2567	120	4,7	2447	95,3
2017	70 212	2665	3,8	67 547	96,2	2796	143	5,1	2653	94,9
2018	68 469	2757	4,0	65 712	96,0	2934	142	4,8	2792	95,2
2019	70 012	2992	4,3	67 020	95,7	3319	157	4,7	3162	95,3
2020	64 012	2860	4,5	61 152	95,5	3167	146	4,6	3021	95,4
2021	67 733	3180	4,7	64 553	95,3	3406	146	4,3	3260	95,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

Status osadzonych jest podobny w każdej z grup wiekowych. Zdecydowaną większość (ok. 90%) stanowią skazani. We wszystkich analizowanych latach w grupie osób, które ukończyły 61. rok życia, udział tymczasowo aresztowanych był większy aniżeli w grupie młodszych osadzonych – w 2010 r. o 0,6 p.p., w 2021 r. o 2,4 p.p., a w 2017 r. o 4,2 p.p. (por. tabela 8).

Tabela 8. Status a wiek tymczasowo aresztowanych i skazanych w latach 2010–2021

Rok	Poniżej 61. roku życia				61 lat i więcej			
	tymczasowo aresztowani		skazani		tymczasowo aresztowani		skazani	
	n	%	n	%	n	%	n	%
2010	8188	10,4	70 239	89,6	201	11,0	1628	89,0
2011	7933	10,1	70 986	89,9	226	11,7	1706	88,3
2012	6810	8,4	74 658	91,6	199	9,1	1999	90,9
2013	6379	8,4	69 704	91,6	210	10,0	1891	90,0
2014	5999	8,1	68 069	91,9	239	10,4	2056	89,6
2015	4005	5,9	63 618	94,1	157	7,1	2046	92,9
2016	5155	7,6	62 753	92,4	241	9,4	2326	90,6
2017	6848	9,8	63 364	90,2	391	14,0	2405	86,0

cd. tabeli 8

Rok	Poniżej 61. roku życia				61 lat i więcej			
	tymczasowo aresztowani		skazani		tymczasowo aresztowani		skazani	
	n	%	n	%	n	%	n	%
2018	6996	10,2	61 473	89,8	364	12,4	2570	87,6
2019	8068	11,5	61 944	88,5	452	13,6	2867	86,4
2020	8217	12,8	55 795	87,2	475	15,0	2692	85,0
2021	8011	11,8	59 722	88,2	484	14,2	2922	85,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

5. Czyny zabronione osób starszych

Wykroczenia z rejestru wykroczeń

Rejestr wykroczeń został utworzony w 2019 r. na mocy ustawy z 4.10.2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw⁴⁸ i uregulowany w art. 20f ustawy o Policji⁴⁹. Ponadto 31.10.2019 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji wydał rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru wykroczeń, przetwarzania w nim informacji oraz sposobów i trybu udzielania informacji o osobach z tego rejestru⁵⁰. Rejestracji podlegają sprawcy wykroczeń przeciwko mieniu (podejrzani, obwinieni, ukarani), którzy dopuścili się czynów wymienionych w art. 119 § 1 (kradzieży lub przywłaszczenia), art. 120 § 1 (kradzieży leśnej), art. 122 § 1 i 2 (paserstwa) oraz art. 124 § 1 Kodeksu wykroczeń⁵¹ (niszczenia lub uszkodzenia cudzej rzeczy). Z uwagi na to, że w rejestrze tym gromadzi się informacje o wieku sprawców, możliwe było uzyskanie danych potrzebnych do prowadzonych analiz, a zatem o grupie osób, które ukończyły 60. rok życia. Dane te są dostępne wyłącznie za lata 2019–2021, gdyż rejestr funkcjonuje od końca 2019 r. – to jedyne źródło umożliwiające analizę wykroczeń popełnianych przez osoby starsze. W innych bazach bowiem nie gromadzi się informacji o wieku.

W rejestrze wykroczeń od 2019 do 2021 r. zostało zarejestrowanych łącznie ponad 380 000 wykroczeń. Około 15% z nich stanowią wykroczenia osób w wieku 60 lat i więcej (por. tabela 9).

⁴⁸ Ustawa z 4.10.2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 2077).

⁴⁹ Ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.).

⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 31.10.2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru wykroczeń, przetwarzania w nim informacji oraz sposobów i trybu udzielania informacji o osobach z tego rejestru (Dz.U. z 2019 r. poz. 2115 ze zm.).

⁵¹ Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 2151 ze zm.) – dalej k.w.

Tabela 9. Wykroczenia ogółem oraz wykroczenia osób w wieku 60 lat i więcej z rejestru wykroczeń w latach 2019–2021

Rok	Ogółem	60 lat i więcej	
		<i>n</i>	%
2019	30 803	4 794	15,6
2020	175 583	26 220	14,9
2021	175 962	25 687	14,6
Ogółem	382 348	56 701	14,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Blisko 80% zarejestrowanych w rejestrze wykroczeń to mężczyźni, co piąta zaś to kobieta. Grupa osób najstarszych różni się pod względem płci. Dwukrotnie większy udział (niemal 40%) mają kobiety, natomiast mężczyźni stanowią ok. 60% (por. tabela 10).

Tabela 10. Wykroczenia ogółem oraz wykroczenia osób w wieku 60 lat i więcej z rejestru wykroczeń według płci w latach 2019–2021

Rok	Ogółem					60 lat i więcej				
	ogółem	kobiety		mężczyźni		ogółem	kobiety		mężczyźni	
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
2019	30 803	6 715	21,8	24 088	78,2	4 794	1 881	39,2	2 913	60,8
2020	175 583	37 115	21,1	138 468	78,9	26 220	9 955	38,0	16 265	62,0
2021	175 962	39 008	22,2	136 954	77,8	25 687	10 014	39,0	15 673	61,0
Ogółem	382 348	82 838	21,7	299 510	78,3	56 701	21 850	38,5	34 851	61,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Najliczniejszą grupę seniorów tworzą najmłodszy spośród nich, tj. w wieku między 60. a 74. rokiem życia (84%). Niemal 16% to sprawcy w wieku 75–89 lat, z kolei udział sprawców najstarszych (90 lat i więcej) jest znikomy. Nieco inaczej rozkład ten wygląda przy uwzględnieniu płci. Starsze kobiety, które znalazły się w rejestrze, to również przede wszystkim 60–74-latki, ale ich udział jest niższy niż wśród ogółu zarejestrowanych czy wśród mężczyzn. Większy odsetek wśród kobiet stanowią natomiast te mające od 75 do 89 lat (co piąta kobieta) – por. tabela 11.

Tabela 11. Wykroczenia z rejestru wykroczeń w wybranych grupach wiekowych według płci w latach 2019–2021

Lata	Ogółem		Kobiety		Mężczyźni	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
60–74	47 491	83,8	17 053	78,0	30 438	87,3
75–89	9 024	15,9	4 710	21,6	4 314	12,4

cd. tabeli 11

Lata	Ogółem		Kobiety		Mężczyźni	
	n	%	n	%	n	%
90 i więcej	186	0,3	87	0,4	99	0,3
Ogółem	56 701	100,0	21 850	100,0	34 851	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Powodem znalezienia się seniora w rejestrze wykroczeń było najczęściej dopuszczenie się kradzieży lub przywłaszczenia, o których mowa w art. 119 § 1 k.w. Czyny te stanowią niemal 98% postępowań ujawnionych i zakończonych. Nieco ponad 2% to czyny polegające na niszczeniu lub uszkodzeniu cudzej rzeczy (art. 124 § 1 k.w.), a niespełna 0,5% – kradzież leśna (art. 120 § 1 k.w.). Paserstwo zaś (wymienione zarówno w § 1, jak i § 2 art. 122 k.w.) pojawia się bardzo sporadycznie (por. tabela 12).

Tabela 12. Wykroczenia sprawców w wieku 60 lat i więcej z podziałem na kwalifikacje w latach 2019–2021

Kwalifikacja	Ujawnione		Zakończone	
	n	%	n	%
Kradzież lub przywłaszczenie (art. 119 § 1 k.w.)	70 061	97,6	68 211	97,7
Kradzież leśna (art. 120 § 1 k.w.)	152	0,2	145	0,2
Paserstwo (art. 122 § 1 k.w.)	11	0,0	11	0,0
Paserstwo (art. 122 § 2 k.w.)	18	0,0	16	0,0
Niszczenie lub uszkodzenie cudzej rzeczy (art. 124 § 1 k.w.)	1 563	2,2	1 479	2,1
Ogółem	71 805	100,0	69 862	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Suma wartości przedmiotu wykroczeń sprawców w wieku 60 lat i więcej, którzy znaleźli się w rejestrze, średnio dla lat 2019–2021 wynosi 61,18 zł i jest ponad 2,5-krotnie niższa niż dla ogółu sprawców figurujących w rejestrze (por. tabela 13).

Tabela 13. Suma wartości przedmiotu wykroczeń

Rok	Ogółem	60 lat i więcej
2019	9 432 222,94	299 443,01
2020	53 367 822,27	1 580 648,78
2021	60 052 865,96	1 589 104,13
Ogółem	122 852 911,17	3 469 195,92
Liczba wykroczeń	743 915	56 706
Średnia suma wartości przedmiotu wykroczenia	165,14	61,18

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Im starsza grupa wiekowa wśród osób w wieku 60 lat i więcej, tym niższa średnia suma wartości przedmiotu wykroczenia. W grupie najmłodszej (sprawcy między 60. a 74. rokiem życia) średnia wyniosła blisko 65 zł, natomiast w pozostałych dwóch grupach ok. 42 zł (choć nieco mniej w grupie 90-latków) – por. tabela 14.

Tabela 14. Suma wartości przedmiotu wykroczeń w grupie osób w wieku 60 lat i więcej

Rok	60–74 lata	75–89 lat	90 lat i więcej
2019	261 218,67	37 226,84	997,50
2020	1 415 524,66	161 704,06	3420,06
2021	1 404 219,79	181 477,06	3407,28
Ogółem	3 080 963,12	380 407,96	7824,84
Liczba wykroczeń	47 493	9 027	186
Średnia suma wartości przedmiotu wykroczenia	64,87	42,14	42,07

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Zdarzenia drogowe

W latach 2010–2021 nieznacznie wzrosła liczba kolizji drogowych (o ok. 1,5%), liczba wypadków drogowych zmniejszyła się o ponad 40%, podobnie jak liczba osób zabitych w wyniku tych zdarzeń. Dane te wyglądają zupełnie inaczej, gdy uwzględnimy wiek sprawców. Liczba kolizji z udziałem osób w wieku 60 lat i więcej w analizowanym okresie zwiększyła się niemal 2-krotnie. Co do liczby wypadków i osób zabitych odnotowano co prawda spadek, ale był on dużo mniejszy niż dla ogólnej liczby tych zdarzeń (por. tabela 15).

Tabela 15. Zdarzenia drogowe w latach 2010–2021

Rok	Liczba kolizji			Liczba wypadków			Liczba zabitych		
	ogółem	60 lat i więcej		ogółem	60 lat i więcej		ogółem	60 lat i więcej	
		n	%		n	%		n	%
2010	416 075	31 942	7,7	38 832	3859	9,9	3907	512	13,1
2011	366 520	31 860	8,7	40 065	4330	10,8	4189	552	13,2
2012	339 581	32 589	9,6	37 046	4262	11,5	3571	524	14,7
2013	355 943	35 798	10,1	35 847	4224	11,8	3357	506	15,1
2014	348 028	39 097	11,2	34 970	4479	12,8	3202	549	17,1
2015	362 265	43 147	11,9	32 967	4505	13,7	2938	465	15,8
2016	406 622	50 927	12,5	33 664	4964	14,7	3026	503	16,6
2017	436 469	55 858	12,8	32 760	5047	15,4	2831	553	19,5
2018	436 414	58 828	13,5	31 674	5098	16,1	2862	567	19,8

cd. tabeli 15

Rok	Liczba kolizji			Liczba wypadków			Liczba zabitych		
	ogółem	60 lat i więcej		ogółem	60 lat i więcej		ogółem	60 lat i więcej	
		n	%		n	%		n	%
2019	455 454	62 794	13,8	30 288	4965	16,4	2909	558	19,2
2020	382 046	52 681	13,8	23 540	3843	16,3	2491	468	18,8
2021	422 627	58 268	13,8	22 816	3698	16,2	2245	452	20,1
Wskaźnik dynamiki dla lat 2010–2021	101,57	182,42	×	58,76	95,83	×	57,46	88,28	×

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Podjejrzeni

Podjejrzeni figurujący w rejestrze policyjnym w latach 2013–2021 to osoby, którym najczęściej postawiono zarzut popełnienia jednego z czterech przestępstw: prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (17,2%), kradzieży (9,5%), oszustwa (7,7%) oraz niealimentacji (6,2%). Podjejrzeni o pozostałe czyny z Kodeksu karnego⁵² stanowili mniej niż 5%. Zarówno wśród podejrzanych ogółem, jak i podejrzanych w wieku 60 lat i więcej dominują czyny popełnione z Kodeksu karnego, a jeśli już pojawiają się te z innych ustaw, to 2-krotnie częściej wśród podejrzanych ogółem aniżeli wśród seniorów. Analiza danych zamieszczonych w tabeli 16 pokazuje także, że struktura podejrzanych po 60. roku życia różni się od podejrzanych ogółem. Zarzut prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego usłyszało niemal 25% seniorów, spowodowania wypadku w komunikacji – ok. 9%, natomiast niestosowania się do orzeczonych środków karnych – 6%. Te dwa ostatnie czyny wśród podejrzanych po 60. roku życia pojawiały się częściej – odpowiednio o 5,5 p.p. oraz 2,1 p.p. Rządziej, i to ok. 2-krotnie, w grupie tej znaleźli się natomiast podejrzani o kradzież i oszustwo. Podjejrzeni o niealimentację stanowili mniej niż 1% (por. tabela 16).

Tabela 16. Podjejrzeni według kwalifikacji prawnych w latach 2013–2021

Kwalifikacja	Ogółem		60 lat i więcej	
	n	%	n	%
Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a § 1 k.k.)	464 779	17,2	35 203	23,4
Kradzież (art. 278 § 1 k.k.)	256 100	9,5	6 924	4,6
Oszustwo (art. 286 § 1 k.k.)	208 377	7,7	6 950	4,6

⁵² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.) – dalej k.k.

Kwalifikacja	Ogółem		60 lat i więcej	
	n	%	n	%
Niealimentacja (art. 209 § 1 k.k.)	166 584	6,2	985	0,7
Kradzież z włamaniem (art. 279 § 1 k.k.)	112 324	4,2	1 609	1,1
Niestosowanie się do orzeczonych środków karnych (art. 244 k.k.)	108 960	4,0	9 170	6,1
Zniszczenie mienia ruchomego (art. 288 § 1 k.k.)	91 490	3,4	3 576	2,4
Groźba karalna (art. 190 § 1 k.k.)	87 785	3,3	6 935	4,6
Niealimentacja (art. 209 § 1a k.k.)	83 624	3,1	566	0,4
Spowodowanie wypadku w komunikacji (art. 177 § 1 k.k.)	81 119	3,0	12 716	8,5
Znęcanie się (art. 207 § 1 k.k.) (uchylony)	69 711	2,6	5 614	3,7
Bójka i pobicie (art. 158 § 1 k.k.)	66 730	2,5	644	0,4
Znęcanie się (art. 207 § 1 k.k.)	58 522	2,2	5 967	4,0
Znieważenie funkcjonariusza lub konstytucyjnego organu (art. 226 § 1 k.k.)	53 183	2,0	2 502	1,7
Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego po uprzednim prawomocnym skazaniu za ten czyn (art. 178a § 1 k.k. w zw. z art. 178a § 4 k.k.)	52 203	1,9	2 654	1,8
Jazda rowerem pod wpływem alkoholu (art. 178a § 2 k.k.) (uchylony)	50 729	1,9	5 543	3,7
Fałszerstwo materialne (art. 270 § 1 k.k.)	50 443	1,9	3 386	2,3
Prowadzenie pojazdu po cofnięciu uprawnień (art. 180a k.k.)	41 235	1,5	2 976	2,0
Średni uszczerbek na zdrowiu (art. 157 § 1 k.k.)	40 024	1,5	1 759	1,2
Kradzież energii lub karty (art. 278 § 1 k.k. w zw. z art. 278 § 5 k.k.)	36 804	1,4	5 758	3,8
Rozbój (art. 280 § 1 k.k.)	30 735	1,1	158	0,1
Przywłaszczenie (art. 284 § 2 k.k.)	30 543	1,1	1 072	0,7
Naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza (art. 222 § 1 k.k.)	27 252	1,0	1 475	1,0
Paserstwo umyślne (art. 291 § 1 k.k.)	23 552	0,9	489	0,3
Lekki uszczerbek na zdrowiu (art. 157 § 2 k.k.)	22 993	0,9	1 472	1,0
Wyłudzenie kredytu (art. 297 § 1 k.k.)	22 044	0,8	1 054	0,7
Uporczywe nękanie (art. 190a § 1 k.k.)	17 146	0,6	1 011	0,7
Przywłaszczenie (art. 284 § 3 k.k.)	15 349	0,6	1 107	0,7
Przywłaszczenie mniejszej wagi (art. 284 § 1 k.k.)	14 302	0,5	906	0,6
Spowodowanie wypadku w komunikacji (art. 177 § 2 k.k.)	13 847	0,5	1 658	1,1
Wywieranie wpływu na czynności urzędowe (art. 224 § 2 k.k.)	13 578	0,5	670	0,4

cd. tabeli 16

Kwalifikacja	Ogółem		60 lat i więcej	
	n	%	n	%
Zakłócenie miru domowego (art. 193 k.k.)	12 814	0,5	702	0,5
Falszywe zeznania (art. 233 § 1 k.k.)	12 763	0,5	1 061	0,7
Pozostałe z kodeksu karnego	256 782	9,5	16 112	10,7
Razem z kodeksu karnego	2 694 426	100,0	150 384	100,0
Z innych ustaw	348 482	11,5	9 568	6,0
Ogółem	3 042 908	100,0	159 952	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Skazani

Podobne różnice w strukturze przestępczości są widoczne podczas analizy danych o skazanych. W latach 2010–2019 ogółem co trzecia osoba figurująca w statystyce sądowej została skazana za przestępstwa przeciwko mieniu, blisko co czwarta – za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, co dziesiąta – za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko rodzinie i opiece. Około 6% to skazania za przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości oraz z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 2005 r.⁵³ Skazania za pozostałe czyny stanowią mniej niż 5%. W tabeli 17 zostały zaprezentowane jedynie wybrane kwalifikacje, które w statystyce sądowej pojawiały się najczęściej. Porównując strukturę skazań ogółem oraz skazań w grupie osób w wieku 60 lat i więcej, można zauważyć kilka znaczących różnic. Po pierwsze, w grupie seniorów dominują skazania za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (o 16,1 p.p. więcej w porównaniu ze skazanymi ogółem). Po drugie, odsetek osób skazanych za przestępstwa przeciwko mieniu jest wśród nich dużo niższy (o 13 p.p.). Po trzecie, niższy jest także odsetek osób skazanych za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (o 6,9 p.p.), rodzinie i opiece (o 3,8 p.p.), a także z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (o 5,4 p.p.). Po czwarte, wyższe są odsetki skazanych za przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (o 4,1 p.p.) oraz obrotowi gospodarczemu (o 2,2 p.p.). Pozostałe, zaprezentowane w tabeli 17, wartości kształtują się na podobnym poziomie.

Tabela 17. Skazani według kwalifikacji prawnych w latach 2010–2019

Kwalifikacja	Ogółem		60 lat i więcej	
	n	%	n	%
Przeciwko mieniu	989 008	30,3	23 835	17,3
Przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji	883 184	27,0	59 436	43,1

⁵³ Ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r. poz. 172 ze zm.).

Kwalifikacja	Ogółem		60 lat i więcej	
	n	%	n	%
Przeciwko życiu i zdrowiu	346 747	10,6	5 092	3,7
Przeciwko rodzinie i opiece	310 001	9,5	7 910	5,7
Przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	206 920	6,3	14 380	10,4
Z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii	187 749	5,7	399	0,3
Przeciwko obrotowi gospodarczemu	137 676	4,2	8 799	6,4
Przeciwko działalności instytucjom państwowym i samorządu terytorialnego	121 867	3,7	4 814	3,5
Przeciwko wiarygodności dokumentów	93 640	2,9	3 916	2,8
Przeciwko wolności	87 711	2,7	4 982	3,6
Ogółem skazani	3 267 751	100,0	137 981	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Rejestr Sprawców Przepęstw na Tle Seksualnym

Na analizę struktury przepępczości według wieku sprawców, choć w bardzo wąskim zakresie, pozwala także Rejestr Sprawców Przepęstw na Tle Seksualnym. Rejestr ten został utworzony na mocy ustawy z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przepępczością na tle seksualnym, która weszła w życie 1.10.2017 r.⁵⁴ Rejestracji podlegają osoby, które dopuściły się przepęstw przeciwko wolności seksualnej, z wyłączeniem przepęstw takich jak: kazirodztwo (art. 201 k.k., chyba że zostało popełnione na szkodę małoletniego), publiczne prezentowanie treści pornograficznych (art. 202 § 1, § 3, § 4a, § 4b, § 4c k.k.), stręczycielstwo, sutenerstwo i kuplerstwo (art. 204 § 1 i 2 k.k., chyba że zostały popełnione na szkodę małoletniego). Rejestr obejmuje nie tylko osoby prawomocnie skazane za popełnienie przepęstw przeciwko wolności seksualnej, lecz także osoby, wobec których postępowanie karne zostało prawomocnie warunkowo umorzone, wobec których orzeczono środki zabezpieczające, a także nieletnich, wobec których prawomocnie orzeczono środki wychowawcze, poprawcze lub środek leczniczy na podstawie ustawy z 9.06.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich⁵⁵ za popełnienie wymienionych powyżej czynów, z wyjątkiem, o którym mowa w art. 6 ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przepępczością na tle seksualnym.

Od 2017 do 2019 r., a zatem od początku obowiązywania Rejestru do momentu posiadania najbardziej aktualnych danych o prawomocnych skazaniach z Krajowego Rejestru Karnego (dalej KRK), w Rejestrze zostało ujętych 1437 osób, w tym 1161 poniżej 50. roku życia oraz 276 takich, które miały co najmniej 50 lat. Większość

⁵⁴ Ustawa z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przepępczością na tle seksualnym (tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r. poz. 31 ze zm.).

⁵⁵ Dz.U. z 2022 r. poz. 1700.

osób (ponad 90%) nie była wcześniej karana, a niespełna 10% to recydywiści, z czego co czwarty to recydywista wielokrotny.

Udział osób w wieku 50 lat i więcej wśród skazanych wyniósł blisko 20%. Rozkład niekaranych i recydywistów w tej grupie jest podobny, jak u pozostałych skazanych. Nieco rzadziej (niż młodsi) skazani byli recydywistami, częściej zaś to osoby karane po raz pierwszy. Co ciekawe jednak, udział recydywistów wielokrotnych był w tej grupie 2,5-krotnie wyższy niż w grupie skazanych młodszych (por. tabela 18).

Tabela 18. Prawomocnie skazani dorośli zarejestrowani w Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym według wieku w latach 2017–2019

Wiek skazanych	Ogółem skazani		Niekarani lub nierecydywiści		Recydywiści			
	n	%	n	%	ogółem		art. 64 § 1 k.k.	art. 64 § 2 k.k.
					n	%		
Poniżej 50 lat	1161	80,8	1066	91,8	95	8,2	76	19
50 lat i więcej	276	19,2	256	92,8	20	7,2	10	10
Ogółem	1437	100,0	1322	92,0	115	8,0	86	29

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Skazani ujęci w Rejestrze to wyłącznie (jak w przypadku grupy osób w wieku 50 lat i więcej) lub prawie wyłącznie mężczyźni. Udział kobiet w grupie skazanych młodszych wyniósł 1%. Kobiety, które znalazły się w Rejestrze, w przeciwieństwie do mężczyzn nie były wcześniej karane (por. tabela 19).

Tabela 19. Prawomocnie skazani dorośli zarejestrowani w Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym według wieku i płci w latach 2017–2019

Wiek	Ogółem	Mężczyźni		Kobiety		Niekarani lub nierecydywiści				Recydywiści					
		n	%	n	%	ogółem	mężczyźni		kobiety		ogółem	mężczyźni		kobiety	
							n	%	n	%		n	%	n	%
Poniżej 50 lat	1161	1147	98,8	14	1,2	1066	1052	98,7	14	1,3	95	95	100,0	0	0
50 lat i więcej	276	276	100,0	0	0,0	256	256	100,0	0	0,0	20	20	100,0	0	0
Ogółem	1437	1423	99,0	14	1,0	1322	1308	98,9	14	1,1	115	115	100,0	0	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Struktura przestępstw przeciwko wolności seksualnej, będących podstawą wpisania do Rejestru, skazanych w wieku 60 lat i więcej⁵⁶ i skazanych młodszych się różni. Grupa młodsza była najczęściej skazywana za zgwałcenie w typie podstawowym (niemal 30%), seksualne wykorzystanie małoletniego (21,3%), zgwałcenie

⁵⁶ Analiza tego zakresu danych była możliwa dla osób, które ukończyły 60. rok życia, oraz młodszych.

osoby poniżej 15. roku życia (15,1%) oraz wymuszenie innej czynności seksualnej (7,6%). W grupie skazanych mających co najmniej 60 lat na pierwszym miejscu pojawiło się seksualne wykorzystanie małoletniego (27%, a zatem blisko 6 p.p. więcej niż w grupie młodszej). Odsetek dla pozostałych trzech czynów był taki sam – wyniósł 16,2%. Oznacza to, że skazania w grupie starszej za zgwałcenie w typie podstawowym były rzadsze (o 13,7 p.p.), a częstsze za wymuszenie innej czynności seksualnej (i to aż ponad 2-krotnie) oraz za zgwałcenie osoby poniżej 15. roku życia (różnica 1,1 p.p.). W grupie tej niemal 2-krotnie częściej pojawiały się także skazania za seksualne wykorzystanie niepoczytalności lub bezradności (por. tabela 20).

Tabela 20. Prawomocnie skazani dorośli zarejestrowani w Rejestrze Sprawców Przepęstw na Tle Seksualnym według wieku i przestępstwa w latach 2017–2019

Kwalifikacja	Ogółem skazani	Skazani do 59. roku życia		Skazani w wieku 60 lat i więcej	
		n	%	n	%
Zgwałcenie (art. 197 § 1 k.k.)	415	397	29,9	18	16,2
Wymuszenie innej czynności seksualnej (art. 197 § 2 k.k.)	119	101	7,6	18	16,2
Zgwałcenie wspólnie z inną osobą (art. 197 § 3 pkt 1 k.k.)	20	20	1,5	0	0,0
Zgwałcenie małoletniego poniżej 15 lat (art. 197 § 3 pkt 2 k.k.)	218	200	15,1	18	16,2
Zgwałcenie wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry (art. 197 § 3 pkt 3 k.k.)	14	13	1,0	1	0,9
Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem (art. 197 § 4 k.k.)	17	17	1,3	0	0,0
Art. 197 § 4 k.k. w zw. z § 1	1	1	0,1	0	0,0
Seksualne wykorzystanie niepoczytalności lub bezradności (art. 198 k.k.)	61	53	4,0	8	7,3
Seksualne wykorzystanie stosunku zależności lub krytycznego położenia (art. 199 § 1 k.k.)	2	2	0,2	0	0,0
Seksualne wykorzystanie stosunku zależności lub krytycznego położenia na szkodę małoletniego (art. 199 § 2 k.k.)	5	4	0,3	1	0,9
Obcowanie płciowe z małoletnim lub dopuszczenie się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej albo doprowadzenie jej do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, nadużywając zaufania lub udzielając w zamian korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy (art. 199 § 3 k.k.)	13	8	0,6	5	4,5
Seksualne wykorzystanie małoletniego (art. 200 § 1 k.k.)	313	283	21,3	30	27,0

cd. tabeli 20

Kwalifikacja	Ogółem skazani	Skazani do 59. roku życia		Skazani w wieku 60 lat i więcej	
		n	%	n	%
Prezentowanie małoletniemu poniżej lat 15 treści pornograficznych lub udostępnianie mu przedmiotów mających taki charakter albo rozpowszechnianie treści pornograficznych w sposób umożliwiający takiemu małoletniemu zapoznanie się z nimi (art. 200 § 3 k.k.)	65	60	4,5	5	4,5
Prezentowanie małoletniemu poniżej lat 15 wykonania czynności seksualnej (art. 200 § 4 k.k.)	27	23	1,7	4	3,6
Nawiązanie kontaktu z małoletnim poniżej 15 lat za pośrednictwem systemu teleinformatycznego zmierzając, za pomocą wprowadzenia go w błąd, wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania sytuacji albo przy użyciu groźby bezprawnej, do spotkania z nim celem popełnienia przestępstwa zgwałcenia lub wykorzystania seksualnego (art. 200a § 1 k.k.)	16	16	1,2	0	0,0
Składanie małoletniemu poniżej 15 lat za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej propozycji obcowania płciowego, poddania się lub wykonania innej czynności seksualnej lub udziału w produkowaniu lub utrwalaniu treści pornograficznych (art. 200a § 2 k.k.)	115	112	8,4	3	2,7
Propagowanie pedofilii (art. 200b k.k.)	2	2	0,2	0	0,0
Utrwalanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego (art. 202 § 4 k.k.)	12	12	0,9	0	0,0
Nakłanianie osoby małoletniej do uprawiania prostytucji, ułatwianie jej tego lub czerpanie z tego korzyści (art. 204 § 3 k.k.)	2	2	0,2	0	0,0
Ogółem	1437	1326	100,0	111	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

6. Reakcja na czyny zabronione osób starszych

Wykroczenia z rejestru wykroczeń

Wykroczenia najczęściej, bo w ok. 80%, były rozpoznawane w trybie zwyczajnym. Blisko co piąte podlegało rozpoznaniu z zastosowaniem art. 58 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia⁵⁷, a zatem wniosku o skazanie bez przeprowadzenia

⁵⁷ Ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1124).

rozprawy. Rozpoznanie wykroczenia w trybie przyspieszonym zdarzało się sporadycznie – w mniej niż 0,5% przypadków. Wykroczenia popełniane przez osoby w wieku 60 lat i więcej nieco częściej były rozpoznawane w trybie zwyczajnym (różnica niewiele ponad 1 p.p.) – por. tabela 21.

Tabela 21. Wykroczenia w latach 2019–2021 z uwzględnieniem trybu postępowania

Tryb postępowania	Ogółem		Osoby w wieku 60 lat i więcej	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Zwyczajny	47 017	80,3	4035	81,7
Przyspieszony	151	0,3	12	0,2
Z zastosowaniem art. 58 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia (wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy)	11 320	19,4	897	18,1
Ogółem	58 488	100,0	4944	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Najczęściej, bo w ponad 90% przypadków, wobec sprawców wykroczeń nie stosowano żadnych środków przymusu. Jeśli już dochodziło do ich zastosowania, to zarówno zatrzymanie, jak i zabezpieczenie oraz zajęcie przedmiotów zdarzało się bardzo rzadko. Częściej zaś następowało udzielenie kary porządkowej lub zastosowanie innych środków. Wobec sprawców wykroczeń, którzy ukończyli 60. rok życia, niemal 2-krotnie rzadziej zastosowano zatrzymanie (por. tabela 22).

Tabela 22. Wykroczenia w latach 2019–2021 z uwzględnieniem środków przymusu

Środki przymusu	Ogółem		Osoby w wieku 60 lat i więcej	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Zatrzymanie	3 898	1,0	330	0,6
Zabezpieczenie i zajęcie przedmiotów	696	0,2	92	0,2
Kary porządkowe i pozostałe środki przymusu	27 430	7,2	4 470	7,9
Nie zastosowano	349 707	91,6	51 841	91,3
Ogółem	381 731	100,0	56 733	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Analiza środków przymusu stosowanych wobec osób mających co najmniej 60 lat pokazuje, że im starsza grupa, tym rzadziej dochodziło do zatrzymania sprawcy – 90-latkowie w latach 2019–2021 nie byli w ogóle zatrzymywani. W najstarszej grupie odsetek niestosowania środków przymusu był najniższy. Częściej z kolei stosowano zarówno zabezpieczenia i zajęcia przedmiotów, jak i kary porządkowe oraz pozostałe środki przymusu (por. tabela 23).

Tabela 23. Wykroczenia w latach 2019–2021 z uwzględnieniem środków przymusu stosowanych w grupie osób w wieku 60 lat i więcej

Środki przymusu	60–74 lata		75–89 lat		90 lat i więcej	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Zatrzymanie	287	0,6	43	0,5	0	0,0
Zabezpieczenie i zajęcie przedmiotów	82	0,2	9	0,1	1	0,5
Kary porządkowe i pozostałe środki przymusu	3 741	7,9	711	7,9	18	9,6
Nie zastosowano	43 401	91,3	8272	91,5	168	89,9
Ogółem	47 511	100,0	9035	100,0	187	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Sprawy o wykroczenia najczęściej kończyły się nałożeniem grzywny w drodze mandatu karnego (66%). W co czwartym przypadku do sądu kierowany był wniosek o ukaranie. W niemal 3% spraw dochodziło do odstąpienia od skierowania wniosku o ukaranie, zastosowania środków oddziaływania wychowawczego, o których mowa w art. 41 k.w. (pouczenie, zwrócenie uwagi, ostrzeżenie, inne środki oddziaływania wychowawczego), lub zmiany kwalifikacji czynu na przestępstwo. W porównaniu z ogólną liczbą wykroczeń sprawy o wykroczenia sprawców w wieku 60 lat i więcej zdecydowanie częściej kończyły się nałożeniem grzywny w drodze mandatu karnego (o blisko 12 p.p.) lub zastosowaniem środków oddziaływania wychowawczego (ponad 2 razy częściej). Rzadziej natomiast, i to niemal 2-krotnie, w grupie seniorów dochodziło do skierowania wniosku o ukaranie czy do odstąpienia od skierowania wniosku o ukaranie, a prawie 4-krotnie – do zmiany kwalifikacji czynu na przestępstwo (por. tabela 24).

Tabela 24. Wykroczenia w latach 2019–2021 z uwzględnieniem sposobu zakończenia przez Policję

Sposób zakończenia	Ogółem		Osoby w wieku 60 lat i więcej	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Skierowanie wniosku o ukaranie	97 378	26,4	8 202	14,8
Odstąpienie od skierowania wniosku o ukaranie	8 549	2,3	759	1,4
Nałożenie grzywny w drodze mandatu karnego	243 592	66,1	43 206	77,6
Zastosowanie środków oddziaływania wychowawczego, o których mowa w art. 41 k.w.	9 361	2,5	3 032	5,5
Zmiana kwalifikacji – przestępstwo	10 003	2,7	396	0,7
Ogółem	368 883	100,0	55 595	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Reakcja wobec sprawców wykroczeń, którzy ukończyli 60. rok życia, różniła się w zależności od ich wieku. Im sprawcy byli starsi, tym rzadziej nakładano grzyw-

nę w drodze mandatu karnego, kierowano wnioski do sądu o ukaranie lub dochodziło do zmiany kwalifikacji czynu na przestępstwo. Wraz z wiekiem rósł z kolei odsetek odstąpień od skierowania wniosku o ukaranie oraz odsetek zastosowanych środków oddziaływania wychowawczego (por. tabela 25).

Tabela 25. Wykroczenia seniorów w latach 2019–2021 z uwzględnieniem sposobu zakończenia przez Policję

Sposób zakończenia	60–74 lata		75–89 lat		90 lat i więcej	
	n	%	n	%	n	%
Skierowanie wniosku o ukaranie	7 425	16,0	763	8,5	14	7,5
Odstąpienie od skierowania wniosku o ukaranie	626	1,3	122	1,4	11	5,9
Nałożenie grzywny w drodze mandatu karnego	36 162	77,8	6936	77,7	108	58,1
Zastosowanie środków oddziaływania wychowawczego, o których mowa w art. 41 k.w.	1 918	4,1	1061	11,9	53	28,5
Zmiana kwalifikacji – przestępstwo	349	0,8	47	0,5	0	0,0
Ogółem	46 480	100,0	8929	100,0	186	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Najczęstszym rozstrzygnięciem w sprawie o wykroczenie było orzeczenie grzywny (w niemal 74%). W co piątym przypadku dochodziło do ograniczenia wolności. W około 2% spraw zastosowano areszt, w 1% – nagana, a w niespełna 0,5% odstąpiono od wymierzenia kary lub środka karnego. Wobec seniorów częściej dochodziło do orzeczenia grzywny (o blisko 6 p.p.) oraz udzielenia nagany (ponad 3-krotnie). Zdecydowanie rzadziej stosowano ograniczenie wolności (i to niemal 2-krotnie) oraz areszt (o 0,5 p.p.) – por. tabela 26.

Tabela 26. Wykroczenia w latach 2019–2021 z podziałem na treść rozstrzygnięcia

Rozstrzygnięcie	Ogółem		Osoby w wieku 60 lat i więcej	
	n	%	n	%
Areszt	865	1,9	55	1,4
Ograniczenie wolności	9 715	21,4	485	12,6
Grzywna	33 299	73,4	3044	79,1
Nagana	451	1,0	130	3,4
Odstąpienie od wymierzenia kary lub środka karnego – art. 39 k.w.	116	0,3	29	0,8
Obwiniony zmarł	86	0,2	10	0,3
Inne	797	1,8	93	2,4
Ogółem	45 329	100,0	3846	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Podejrzani

W latach 2013–2021 postępowania prowadzone wobec podejrzanych najczęściej (w 56%) kończyły się wnioskiem Policji do prokuratury o sporządzenie aktu oskarżenia bez przeprowadzenia procedury określonej w art. 335 Kodeksu postępowania karnego⁵⁸ (skazanie bez rozprawy) i bez mediacji. Około 28% postępowań kończyło się wnioskiem o akt oskarżenia po przeprowadzeniu rozprawy, ale bez mediacji, a 10% wnioskiem o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy (i bez aktu oskarżenia). Wnioski o warunkowe umorzenie postępowania bez przeprowadzenia mediacji pojawiły się w niespełna 4% przypadków. Jest to wynik postępowania, który różnicuje porównywane grupy, mianowicie u podejrzanych seniorów ten sposób zakończenia postępowania pojawił się ponad 2-krotnie częściej (por. tabela 27).

Tabela 27. Podejrzani według wyniku postępowania w latach 2013–2021.

Wynik postępowania	Ogółem podejrzani		Podejrzani w wieku 60 lat i więcej	
	n	%	n	%
Wniosek o akt oskarżenia bez przeprowadzenia procedury określonej w art. 335 k.p.k. i bez mediacji	1 623 190	56,1	86 806	55,2
Wniosek o akt oskarżenia po przeprowadzeniu procedury określonej w art. 335 k.p.k. i mediacji	5 495	0,2	288	0,2
Wniosek o akt oskarżenia po przeprowadzeniu procedury określonej w art. 335 k.p.k., bez mediacji	804 608	27,8	40 692	25,9
Wniosek o akt oskarżenia po przeprowadzeniu mediacji, bez procedury określonej w art. 335 k.p.k.	1 825	0,1	95	0,1
Wniosek o wydanie wyroku skazującego po przeprowadzeniu procedury określonej w art. 335 § 1 k.p.k. (bez aktu oskarżenia)	292 126	10,1	16 425	10,4
Wniosek o warunkowe umorzenie postępowania bez przeprowadzenia mediacji (art. 23a k.p.k.)	109 460	3,8	12 749	8,1
Wniosek o umorzenie postępowania wobec znikomej społecznej szkodliwości czynu	0	0,0	0	0,0
Wniosek o umorzenie postępowania wobec stwierdzenia, że podejrzany dopuścił się czynu w stanie niepoczytalności	0	0,0	0	0,0
Wniosek o umorzenie postępowania z powodu niecelowości orzekania	1 889	0,1	19	0,0
Wniosek o warunkowe umorzenie postępowania po przeprowadzeniu mediacji (art. 23a k.p.k.)	2 432	0,1	183	0,1
Wniosek o umorzenie postępowania w trybie art. 62a lub 62b ust. 3 ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii	49 352	1,7	40	0,0
Ogółem	2 890 377	100,0	157 297	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

⁵⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.) – dalej k.p.k.

Skazani

Analiza reakcji sądu na przestępczość osób starszych na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości o prawomocnych skazaniach jest niemożliwa. Dane te bowiem zawierają informacje o rodzaju i wymiarze orzeczonych kar, ale wyłącznie w stosunku do ogółu sprawców, bez uwzględnienia wieku. Z uwagi na powyższe do przedmiotowej analizy wykorzystałam nieco inne źródło danych – zbiór udostępniony przez KRK do projektu pt. „Przestępczość osób starszych. Badanie pilotażowe prawomocnych skazań w wybranych okręgach sądowych”, zrealizowanego w Zakładzie Kryminologii INP PAN w 2020 r. Zbiór zawierał informacje o 16 959 sprawach karnych osób skazanych po 60. roku życia w 2019 r., w tym dane o sygnaturze sprawy karnej, sędzię rozpoznającym sprawę oraz rodzaju i wymiarze orzeczonej kary. Odmiennie niż w zagregowanych danych udostępnianych przez Ministerstwo Sprawiedliwości, w otrzymanym z KRK zbiorze rodzaj i wymiar orzeczonej kary został opisany słownie, oddzielnie dla każdej z blisko 17 000 spraw. W celu analizy uzyskanych danych niezbędne było ich zakodowanie do kilku rodzajów kar, wymienionych w Kodeksie karnym. W opisach orzeczonych kar niestety rzadko pojawiało się sformułowanie wskazujące na to, że wykonanie kary pozbawienia wolności zostało warunkowo zawieszona. Dlatego też na etapie kodowania za kary takie uznałam kary pozbawienia wolności, przy których widniała informacja o orzeczonym dozorcze kuratora lub o okresie próby. W stosunku do 3252 osób sąd nie orzekł kary, a jedynie środek karny, lub w zbiorze KRK brakowało szczegółowych danych w tym zakresie. W 103 przypadkach postępowanie zostało umorzone, a sprawca został umieszczony w zakładzie psychiatrycznym. Pozostałe kary zostały zaprezentowane w tabeli 28. Ponieważ wobec jednego sprawcy sąd często orzekał więcej niż jeden rodzaj kary, wszystkie możliwe kombinacje zostały zakodowane i policzone łącznie (odmiennie niż przy danych zagregowanych Ministerstwa Sprawiedliwości). Z danych tych wynika, że wobec sprawców, którzy ukończyli 60. rok życia, najczęściej orzekana była grzywna samoistna. Karę taką sąd orzekł w niemal 40% przypadków. Na drugim miejscu (niemal 14%) znalazła się bezwzględna kara pozbawienia wolności, na trzecim zaś (ok. 12%) – kara ograniczenia wolności. Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania była orzekana w co dziesiątym przypadku. Orzeczenia pozostałych kar zdarzały się sporadycznie, podobnie jak umorzenia postępowania (por. tabela 28).

Tabela 28. Kary orzeczone w 2019 r. wobec sprawców w wieku 60 lat i więcej

Kara	<i>n</i>	%
Grzywna samoistna	6 400	37,8
Bezwzględna kara pozbawienia wolności	2 297	13,6
Kara ograniczenia wolności	1 963	11,6
Kara pobawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania	1 611	9,5
Grzywna orzeczona przy karze pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	498	2,9

cd. tabeli 28

Kara	<i>n</i>	%
Grzywna orzeczona przy karze pozbawienia wolności	379	2,2
Umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym	103	0,6
Kara pozbawienia wolności, kara ograniczenia wolności	79	0,5
Umorzenie postępowania	18	0,1
Grzywna, ograniczenie wolności	8	0,0
Warunkowe umorzenie postępowania	7	0,0
Grzywna, kara ograniczenia wolności, kara pozbawienia wolności	2	0,0
Inne lub brak danych	3 594	21,2
Ogółem	16 959	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KRK.

Sposób gromadzenia danych zebranych w tabeli 29 był nieco inny. Jednostka analizy to orzeczone kary, nie zaś liczba skazanych. Stąd też wartości procentowe w tej tabeli nie sumują się do 100, bowiem wobec jednego skazanego sąd mógł orzec więcej niż jedną karę. Niemniej porównanie danych zamieszczonych w tabelach 28 i 29 pozwała zorientować się co do ewentualnych różnic w strukturze orzekanych kar wobec sprawców ogółem i sprawców, którzy ukończyli 60. rok życia. Struktura ta się różni. W 2019 r. najczęściej sądy orzekały grzywnę samoistną (32,6%) oraz karę ograniczenia wolności (29,5%). Na trzecim miejscu znalazła się bezwzględna kara pozbawienia wolności, a na czwartym – podobnie jak u seniorów – kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Wobec ogółu sprawców sądy częściej orzekały karę ograniczenia wolności oraz karę pozbawienia wolności (bezwzględną oraz z warunkowym zawieszeniem wykonania), rzadziej z kolei – grzywnę samoistną.

Tabela 29. Kary orzeczone wobec ogółu skazanych w 2019 r.⁵⁹

Kara	<i>n</i>	%
Grzywna samoistna	93 843	32,6
Kara ograniczenia wolności	84 992	29,5
Bezwzględna kara pozbawienia wolności	53 350	18,5
Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania	52 491	18,2
Kara mieszana	3 137	1,1
25 lat pozbawienia wolności	74	0,0
Dożywotnie pozbawienie wolności	19	0,0
Grzywna orzeczona przy karze pozbawienia wolności	19 687	6,8
Ogółem skazani	287 978	×

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

⁵⁹ Liczba orzeczonych kar jest większa niż liczba skazanych, bowiem wobec jednego skazanego sąd mógł orzec więcej niż jedną karę.

Opinia publiczna

Badania sondażowe przeprowadzone w latach 2021–2022 pokazały, że postawy społeczne Polaków są generalnie takie, by osoby starsze były tak samo karane jak osoby młodsze, jeśli dopuściły się one takich samych czynów (ok. 80% badanych). Ponad 10% respondentów opowiedziało się z kolei za tym, by sprawców, mających co najmniej 60 lat, traktować odmiennie, przy czym nieco częściej łagodniej aniżeli surowiej (por. tabela 30).

Tabela 30. Odpowiedzi respondentów z badań sondażowych dotyczących sposobu karania osób, które dopuściły się przestępstwa po 60. roku życia

Treść odpowiedzi	2021		2022	
	n	%	n	%
Tak samo jak sprawców młodszych, którzy popełnili takie same czyny	826	82,6	760	76,0
Inaczej	112	11,2	139	13,9
Trudno powiedzieć	62	6,2	101	10,1
Ogółem	1000	100,0	1000	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań sondażowych.

7. Zakończenie

Podsumowanie tak wielu danych statystycznych nie jest łatwe. Nie chcąc powiełać zaprezentowanych wyników, skoncentruję się przede wszystkim na wnioskach. Są one następujące. Starzenie się społeczeństw nie pozostaje bez wpływu na strukturę podejrzanych, skazanych czy osadzonych. Co prawda, dynamika dwóch pierwszych grup wskazuje na spadek w analizowanym okresie, ale spadek ten jest znacznie mniejszy wśród osób starszych aniżeli młodszych. Oznacza to, że udział najstarszych osób w każdej z tej grup się zwiększa. Z kolei, jeśli chodzi o osadzonych, to wyraźnie widać, że grupa ta się starzeje. Biorąc pod uwagę szacunki co do wzrostu udziału osób starszych w naszym społeczeństwie, należy się spodziewać wzrostu ich udziału także wśród podejrzanych, skazanych i osadzonych, ale – o czym nie należy zapominać – udział ten jest wciąż bardzo mały⁶⁰. Wbrew pozorom to zupełnie inna grupa sprawców aniżeli ta znana od pokoleń zarówno kryminologom, jak i organom ścigania, przedstawicielom wymiaru sprawiedliwości czy personelowi jednostek penitencjarnych. Jest tak nie tylko z uwagi na inny rodzaj przestępczości, w który się angażują, lecz także ze względu na zupełnie inne sylwetki społeczne. To co w zasadzie pozostaje niezmiennie, w porównaniu z młodszymi grupami, to dominujący udział mężczyzn. Pewne różnice dało się zaobserwować jedynie na podstawie danych z rejestru wykroczeń, w których starsze kobiety były bardziej

⁶⁰ M. Brogden, P. Nijhar, *Crime...*, s. 124.

widoczne aniżeli młodsze (1 to 2-krotnie). Struktura wieku sprawców najstarszych odzwierciedla strukturę wieku naszej populacji. Najbardziej aktywni są ci, których jest najwięcej, a zatem osoby między 60. a 74. rokiem życia. Analiza wykroczeń pokazała także, że 15% osób umieszczonych w rejestrze wykroczeń stanowią osoby starsze dopuszczające się głównie kradzieży i przywłaszczeń drobnych przedmiotów, których wartość oscyluje w granicach 60 zł. Na podstawie wartości przedmiotu wykroczenia, który w ogólnej grupie sprawców wykroczeń przekracza kwotę 150 zł, można wnioskować, że osoby starsze dokonują drobniejszych kradzieży i przywłaszczeń, a wartość zabieranych przedmiotów jest tym mniejsza, im sprawca jest starszy. Badania przeprowadzone w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2017 r. pokazały, że ogólnie przedmiotem kradzieży były przede wszystkim elementy metalowe i kable na złom, artykuły spożywcze, paliwo, telefony komórkowe i pieniądze⁶¹, a zatem w dużej mierze przedmioty pozwalające osiągnąć pewną korzyść materialną. Z kolei z badania zrealizowanego w Zakładzie Kryminologii INP PAN w 2020 r. wynika, że osoby starsze kradły m.in. odzież i artykuły spożywcze, których potrzebowały najbardziej, ale zdarzały się także kradzieże rzeczy pomagających podtrzymać relacje społeczne czy zachować dobre zdrowie (np. kawy, spiruliny czy czarnuszki)⁶². Można przypuszczać, że motywem działania osób starszych jest nie tyle uzyskanie korzyści materialnej, co zaspokojenie własnych potrzeb. Istotną okazała się analiza zdarzeń drogowych, która pokazała, że rośnie liczba kolizji drogowych z udziałem osób w wieku 60 lat i więcej. Sprawcy wypadków drogowych często tłumaczyli zaistniałe zdarzenie swoim stanem zdrowia (np. „już może oczy nie takie”⁶³). W wielu przypadkach możliwość prowadzenia pojazdu pozwalała im m.in. dotrzeć na wizyty lekarskie. Jest to istotne zwłaszcza dla osób zamieszkujących mniejsze miejscowości i tereny wiejskie z niedostatecznie rozwiniętą komunikacją publiczną⁶⁴. Różnice w przestępczości osób starszych omówione na początku artykułu zostały potwierdzone w przeprowadzonej analizie danych. Aktualny zatem pozostaje wniosek, że przestępczość osób starszych jest inna niż przestępczość młodszych. Dominują zdarzenia związane z bezpieczeństwem w komunikacji: prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu lub środków odurzających oraz wypadki komunikacyjne. Widoczne pozostają także przestępstwa popełniane przez tę grupę przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, głównie niestosowanie się do orzeczeń sądu – to m.in. zignorowanie zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych po uprzednim odebraniu uprawnień. Sprawcy przestępstw seksualnych w wieku 60 lat lub więcej, figurujący w Rejestrze Sprawców Przystępstw na Tle Seksualnym, stanowią 1/5 wszystkich sprawców tam zarejestrowanych.

⁶¹ J. Klimczak, M. Czapliński, *Efektywność karania za przestępstwa przepołowione na przykładzie kradzieży*, Warszawa 2017.

⁶² J. Włodarczyk-Madejska, *Elder...*, [w:] *Not Your...*

⁶³ J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępca na emeryturze. Wstępne wyniki badania akt spraw sądowych*, [w:] *Badania kryminologiczne a praktyka. Perspektywa krajowa i międzynarodowa*, red. E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz, Warszawa 2021, s. 561.

⁶⁴ J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępca...*, [w:] *Badania...*, s. 560; J. Włodarczyk-Madejska, *Elder...*, [w:] *Not Your...*

W większości nie byli oni wcześniej karani, a rodzaj popełnionych przez nich czynów był inny aniżeli sprawców młodszych, co pokazało tym samym ich mniejszą sprawność fizyczną (krzywdzenie osób słabszych od siebie: małoletnich, niepo czytalnych, bezradnych). I wreszcie – reakcja na przestępczość osób starszych różni się od reakcji na przestępczość pozostałych, przy czym ten odmienny sposób traktowania sprawców starszych może wynikać niekoniecznie z wieku, tylko z odmiennego charakteru popełnianych przez nich czynów. Zagadnienie to jednak wymaga głębszych analiz i będzie przedmiotem kolejnych publikacji.

Mając na względzie ten niewielki zakres analiz oraz szereg danych statystycznych należy się zastanowić, czy polskie organy ścigania, wymiar sprawiedliwości, a także zakłady karne są przygotowane na zachodzące zmiany demograficzne. Nie chodzi tylko o dostosowanie infrastruktury odpowiednich instytucji do specyfiki i potrzeb osób starszych, ale także o przygotowanie policjantów, sędziów, kuratorów, wychowawców penitencjarnych i wielu innych osób do zajmowania się sprawami tej grupy sprawców. Orzeczenia grzywny, choć zdarzają się najczęściej, są dotkliwą karą dla sprawców starszych – głównie emerytów o niskich dochodach. Stąd też, jak pokazało badanie przeprowadzone w Zakładzie Kryminologii INP PAN w 2020 r., wśród tej grupy sprawców grzywna jest często rozkładana na raty. Wykonywanie zaś kary ograniczenia wolności uniemożliwia z reguły nie tyle wiek sprawców, co ich stan zdrowia⁶⁵, a to w przypadku sprawców starszych bardzo często ze sobą koreluje. Z kolei życie w izolacji będące wyzwaniem dla większości, jeśli nie dla każdego, jest jeszcze trudniejsze dla osób starszych⁶⁶, których sprawność fizyczna i psychiczna są słabsze z uwagi na wiek. Trudność zaczynają sprawiać czynności dnia codziennego, jak wchodzenie po schodach, na górną pryczę, przejście dłuższego dystansu, by skorzystać ze spaceru na świeżym powietrzu lub uzyskać potrzebne lekarstwa w gabinecie lekarskim. Nierzadko tej grupie osadzonych potrzebne są sprzęty ułatwiające poruszanie się, jak laski, balkoniki czy wózki inwalidzkie⁶⁷, a infrastruktura zakładów karnych nie zawsze jest dostosowana do potrzeb tej grupy osadzonych. Przestrzeń mieszkalna przeznaczona dla więźniów jest niewielka, co więźniom niepełnosprawnym, poruszającym się na wózkach, uniemożliwia wykonywanie niezbędnych manewrów. Pewnym rozwiązaniem są cele mieszkalne dla osób niepełnosprawnych. Problem polega tu jednak na tym, że dostosowana do potrzeb jest tylko cęla. W związku z tym funkcjonowanie poza nią nadal powoduje trudności⁶⁸. Z danych uzyskanych z Centralnego Zarządu Służby Więziennej wynika, że nie ma jednostek penitencjarnych przeznaczonych tylko dla osób starszych. W 67 zakładach karnych i aresztach śledczych znajdują się cele

⁶⁵ D. Wzorek, E. Zielińska, J. Klimczak, *Kara ograniczenia wolności i jej rola w resocjalizacji sprawców przestępstw*, Warszawa 2022, s. 143, 145.

⁶⁶ B. Crewe, *Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment*, „Punishment & Society” 2011/13(5), <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>, s. 520–523. Jak zauważa autor, inna cecha może powodować, że ból jest odczuwany inaczej.

⁶⁷ M.H. Hurley, *Aging...*, s. 17.

⁶⁸ P. Stępniaak, *Więzienie ten dom (mało) dobry. Oblicza i problemy współczesności*, Warszawa 2021, s. 118–120.

przeznaczone dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich oraz dla osób niepełnosprawnych fizycznie. Jest ich łącznie 115 (w tym 13 przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych fizycznie) o pojemności 356 miejsc (w tym 47 dla osób niepełnosprawnych fizycznie)⁶⁹. Miejsca takie zlokalizowane są w różnych częściach Polski, co zapewne ułatwia alokację osadzonych bliżej ich miejsca zamieszkania. Biuro Penitencjarne Centralnego Zarządu Służby Więziennej na mocy ustawy z 11.09.2015 r. o osobach starszych⁷⁰ od 2019 r. gromadzi dane dotyczące osób powyżej 60. roku życia w jednostkach penitencjarnych, pozwalające zorientować się w funkcjonowaniu tej grupy w izolacji penitencjarnej. Z danych tych wynika, że w latach 2019–2021 73 osadzonych w wieku 60 lat i więcej uczyło się w Centrum Kształcenia Ustawicznego⁷¹, a 323 korzystało z kursów⁷². W jednostkach penitencjarnych było realizowanych 208 programów dedykowanych seniorom, w których uczestniczyły 1333 osoby, natomiast łączna liczba seniorów objęta wszystkimi rodzajami programów wyniosła 4784. Skazanych objętych okresem, o którym mowa w art. 164 Kodeksu karnego wykonawczego⁷³ (dotyczącym zwolnienia z zakładu karnego), było 447. Emerytury pobierało 2390 osób, a renty – 1177. Aż 1341 seniorów doświadczało (poza murami więzienia) bezdomności. Podjęto 759 interwencji w sprawach mieszkaniowych osób, które ukończyły 60. rok życia. Gospodarstwa domowe na wolności samodzielnie prowadziło 2224 seniorów. W zakładach karnych odpłatnie zatrudniano 1435 osadzonych, a nieodpłatnie – 3100. Pewną alternatywą dla bezwzględnej kary pozbawienia wolności jest odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego. Z danych Biura Dozoru Elektronicznego wynika, że w 2021 r. 18 298 skazanych odbywało karę w takiej formie, a 447 z nich miało powyżej 60 lat, co stanowi niespełna 2,5%⁷⁴. Wraz ze starzeniem się populacji więziennej rosną koszty związane z resocjalizacją tej grupy skazanych. Wynika to przede wszystkim z wydatków przeznaczanych na leczenie⁷⁵. Biorąc to wszystko pod uwagę, od lat stawia się pytania o sens uwięzienia osób starszych i o to, co zyskuje społeczeństwo, skazując na karę pozbawienia wolności osoby starsze⁷⁶, jak również do jakiego wieku umieszczać osoby starsze w zakładach karnych⁷⁷. Pytania te z pewnością jeszcze długo pozostaną aktualne.

⁶⁹ Cele mieszkalne dla poruszających się na wózkach inwalidzkich oraz dla niepełnosprawnych fizycznie – dane Centralnego Zarządu Służby Więziennej na dzień 12.07.2022 r.

⁷⁰ Dz.U. z 2015 r. poz. 1705.

⁷¹ Stan na 31 grudnia każdego roku.

⁷² Fundusz Sprawiedliwości, POWER; inne w całym roku.

⁷³ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.).

⁷⁴ Warto podkreślić, że wartość ta jest jedynie szacunkowa, bowiem uzupełnienie zmiennej PESEL w systemie, w którym rejestrowane są osoby odbywające karę w systemie dozoru elektronicznego, nie jest obowiązkowe.

⁷⁵ M.H. Hurley, *Aging...*, s. 17; Por. także R. Opora, *Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych seniorów i trudności w ich readaptacji społecznej*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej” 2017/28, s. 13.

⁷⁶ M.H. Hurley, *Aging...*, s. 18–19.

⁷⁷ S. Grzesiak, *Praca...*, s. 12. Jak podaje autor, we Francji osadzony kończący 80. rok życia powinien zostać zwolniony z jednostki penitencjarnej. Rodzaj popełnionego czynu nie powinien mieć znaczenia dla takiego zwolnienia.

Bibliografia

1. Aday R.H., Krabill J.J., *Older and Geriatric Offenders: Critical Issues for the 21st Century*, [w:] *Special needs offenders in correctional institutions*, red. L. Gideon, Los Angeles 2013.
2. *Ageing prison population – Justice Committee – House of Commons*, <https://publications.parliament.uk/pa/cm5801/cmselect/cmjust/304/30405.htm>.
3. Anacka M., *Przyszłość demograficzna Polski. Dlaczego potrzebne są nam nowe prognozy*, [w:] *Wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Polska dziś i jutro*, red. M. Okólski, Warszawa 2018.
4. Avieli H., 'A sense of purpose': Older prisoners' experiences of successful ageing behind bars, *European Journal of Criminology* z 17.02.2021 r.
5. Brogden M., Nijhar P., *Crime, abuse and the elderly*, Cullompton 2000.
6. Champion D.J., *The Severity of Sentencing: Do Federal Judges Really Go Easier on Elderly Felon in Plea-Bargaining Negotiations Compared with Their Younger Counterparts?*, [w:] *Older Offenders. Perspectives in Criminology and Criminal Justice*, red. B. McCarthy, R. Langworthy, New York 1988.
7. Crewe B., *Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment*, *Punishment & Society* 2011, t. 13, nr 5, <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>.
8. Cutshall C.R., Adams K., *Responding to Older Offenders: Age Selectivity in the Processing of Shoplifters*, *Criminal Justice Review* 1983, t. 8, nr 2.
9. Fattah E.A., Sacco V.F., *Crime and Victimization of the Elderly*, New York 2012.
10. Fihel A., *O demograficznym starzeniu*, [w:] *Starzenie się społeczeństwa a polityka fiskalna i migracyjna*, red. A. Fihel, Warszawa 2017.
11. Forsyth C.J., Gramling R., *Elderly Crime: Fact and Artifact*, [w:] *Older Offenders. Perspectives in Criminology and Criminal Justice*, red. B. McCarthy, R. Langworthy, New York 1988.
12. Gewerth K.E., *Elderly Offenders: A Review of Previous Research*, [w:] *Older Offenders. Perspectives in Criminology and Criminal Justice*, red. B. McCarthy, R. Langworthy, New York 1988.
13. Gruszczńska B., Marczewski M., Siemaszko A., Ostaszewski P., Włodarczyk-Madejska J., Klimczak J., *Atlas przestępczości w Polsce 6*, Warszawa 2021.
14. Grzesiak S., *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013.
15. Hurley M.H., *Aging in prison: the integration of research and practice*, Durham 2018.
16. *Jakość życia osób starszych w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19. Raport z badania*, <https://seniorhub.pl/wp-content/uploads/2021/04/Raport-Jakosc-zycia-osob-starszych-w-trakcie-pandemii-covid-19.pdf>.
17. Jaźwińska E., Kiełkowska M., *Konsekwencje społeczne starzenia*, [w:] *Wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Polska dziś i jutro*, red. M. Okólski, Warszawa 2018.
18. Klimczak J., Czapliński M., *Efektywność karania za przestępstwa przygotowane na przykładzie kradzieży*, Warszawa 2017.
19. *Men Ageing And Health Achieving health across the life span*, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66941/WHO_NMH_NPH_01.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

20. Meyers A.R., *Drinking, Problem Drinking and Alcohol-Related Crime Among Older People*, [w:] *Elderly Criminals*, red. E.S. Newman, D.J. Newman, M.L. Gewirtz, Cambridge 1984.
21. Opora R., *Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych seniorów i trudności w ich readaptacji społecznej*, *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej* 2017, nr 28.
22. Stal M., *Treatment of Older and Elderly Inmates Within Prisons*, *Journal of Correctional Health Care* 2013, t. 19, nr 1, <https://doi.org/10.1177/1078345812458245>.
23. Stępiński P., *Więzienie ten dom (mało) dobry. Oblicza i problemy współczesności*, Warszawa 2021.
24. Stopińska-Pająk A., *Sąsiedzi u naszych drzwi – starość w perspektywie poruszonej mapy*, [w:] *W starzejącej się Europie... Konteksty sąsiedztwa i dialogu we współczesnym świecie*, red. A. Stopińska-Pająk, Z. Dacko-Pikiewicz, Warszawa 2018.
25. *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r.*, Warszawa–Białystok 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf.
26. Szarota Z., *Społeczno-demograficzne aspekty starzenia się społeczeństw*, [w:] *Starość. Między diagnozą a działaniem*, red. R.J. Kijak, Z. Szarota, Warszawa 2013.
27. Świerczewska-Gąsiorowska A., *Przestępczość osób starszych z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Warszawa 2022.
28. Wilbanks W., *The Elderly Offender: Relative Frequency and Pattern of Offenses*, *The International Journal of Aging and Human Development* 1985, t. 20, nr 4.
29. Włodarczyk-Madejska J., *Elder people's criminality. Analysing patterns of offending in Poland*, [w:] *Not Your Usual Suspect: Older Offenders of Violence and Abuse*, red. H. Bows, Bingley 2023.
30. Włodarczyk-Madejska J., *O przestępczości ludzi starszych*, [w:] *Po co nam kryminologia? Księga Jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, red. W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski, Warszawa 2019.
31. Włodarczyk-Madejska J., *Przestępca na emeryturze. Wstępne wyniki badania akt spraw sądowych*, [w:] *Badania kryminologiczne a praktyka. Perspektywa krajowa i międzynarodowa*, red. E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz, Warszawa 2021.
32. *World Population Ageing 2019*, New York 2020, <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf>.
33. Wzorek D., Zielińska E., Klimczak J., *Kara ograniczenia wolności i jej rola w resocjalizacji sprawców przestępstw*, Warszawa 2022.